ANTE MAŠTROVIĆ NINO

OSNIVANJE, RAZVOJ I BORBA ZADARSKOG PARTIZANSKOG ODREDA

Historija Zadarskog partizanskog odreda bila bi krnja kada se ne bismo osvrnuli na postanak partizanskog odreda »Plavi Jadran« u Velebitskom podgorju, iz kojeg se razvio i odvojio Zadarski partizanski odred, ali kojemu se kasnije ponovo i pripojio »Plavi Jadran«. Tako se u stvari historija nastanka, razvoja i borbi ovih dvaju partizanskih odreda u blizini okupiranog Zadra, tada glavne vojne baze okupatora, međusobno isprepliće, a kada su i djelovali kao dva odreda bilo je gotovo uvijek u neposrednoj blizini.

Noću, između 31. prosinca 1942. i 1. siječnja 1943. godine, grupa od 28 omladinaca iz Novigrada pod Velebitom odlazi u partizane. Uslijed velikog snijega na Velebitu grupa se nije mogla odmah probiti u Liku pa se zadržala u čobanskim kolibama u predjelu zvanom »Prašine«. Još u Jasenicama je tu grupu dočekao ilegalac, politički radnik NOP-a iz Novigrada Boris Anzulović,[1] koji je s njome ostao u Velebitu, gdje je obučavao grupu u rukovanju oružjem i održavao mali politički kurs. Bilo je diskusije o nazivu ove grupe partizana, pa je bilo prijedloga i za naziv »Plavi Jadran«, koji međutim tada nije usvojen, nego se grupa nazvala »Četa Rastislav Buterin«.[2] Oko 20-tog siječnja grupa je nakon velikog napora uspjela preći Velebit i spustiti se u Raduč u Liku. Gru-

[1] *Boris Anzulović*, rođen u Novigradu 1920. g. Gimnaziju završio 1941, kada se upisao na pravni fakultet u Zagrebu. Krajem 1941. g. ustaše ga hapse kao komunistu, ali uspjeva izaći iz zatvora i tada bježi u Novigrad. U februaru 1942. po dolasku u Novigrad odmah preuzima vodstvo nad organizacijom NOP-a, kojom rukovodi sve do odlaska u partizane u svibnju 1942. g. U ličkom bataljonu »Ognjen Prica« bio je borac i vodni delegat, a početkom 1943. radi u Kotarskom komitetu KPH Gospić, a zatim kao politički radnik na području Podgorja. U lipnju 1943. god. postaje pol. sekretar KK – KPH Benkovac. Ubijen je od ustaške zasjede u selu Jasenice pod Velebitom 26. svibnja 1944. godine.

[2] *Rastislav Buterin*, rođen 23. rujna 1911. u Novigradu (sjeverna Dalmacija). Poslije služenja vojnog roka tražio posla i zaposlio se u tvornici bonbona »Radomir Rajčić« u Srbiji, u Čačku. Početkom 1932. godine dolazi u Zagreb i zapošljava se kao kondukter u Zagrebačkom električnom tramvaju. Početkom svibnja 1940. uče-

pa se uključila u III brigadu VI ličke divizije, koja je nešto prije bila formirana. Dolazak 28 partizana, Hrvata, iz Novigrada u ovu brigadu, u kojoj su bili lički Srbi, značio je doprinos i jačanje bratstva i jedinstva Srba i Hrvata na ovom području. Ova grupa Novigrađana ostala je u brigadi, sudjelujući u raznim borbama za oslobođenje Like, sve do opsade i napada na Gospić. Tada je čitava grupa oko 20. travnja 1943. godine bila pozvana u štab VI ličke divizije, gdje joj je saopćeno da treba poći na prostor između Obrovca i Karlobaga da formira partizansku jedinicu s ciljem čišćenja ovog terena od neprijatelja i mobilizacije rodoljuba u NOV, prvenstveno u VI ličku diviziju.

Treba napomenuti da je operativni prostor sjeverno od ceste Obrovac–Zadar 1943. godine, prije kapitulacije Italije, bio pod komandom VI ličke divizije. Uvidjevši strategijsku važnost toga područja, štab VI ličke divizije upućuje u Velebitsko podgorje bataljon »Stojan Matić«, koji je izvršio uspješnu akciju na ustaške žandarmerijske stanice u Starigradu i Maslenici pod Velebitom.

Od straha pred novim partizanskim akcijama iz Krušćice se povukao omanji talijanski garnizon. Nakon ove akcije jedan dio Novigrađana, zajedno s nekolicinom političkih radnika i partizana iz Šibuljine pod Velebitom, odlazi u predjel Starigrada i hapsi one pojedince, ustaše, koji su ljeti 1941. sudjelovali u ubijanju i pljačkanju Srba u Podgorju i koji su najuže surađivali s ustašama učestvujući u njihovu teroru nad srpskim životom u Podgorju. Ovi neprijateljski saradnici odvedeni su u Liku pred narodni sud i osuđeni. Poslije ove akcije izdvaja se desetorica Novigrađana, koji odlaze u Velebitsko podgorje, predjel Šibuljina, a ostali Novigrađani odlaze u Sjeverodalmatinski partizanski odred. Grupi Novigrađana koja je došla u Podgorje pripaja se i grupa od dvadesetak partizana iz Šibuljine i Ražanca. Tada se u drugoj polovini travnja 1943. godine formira odred, koji dobija naziv »Plavi Jadran«, u jačini jednog voda. Komandir ovog voda partizana bio je Nikola Marinković,[3] a dužnost komesara vršio je politički radnik, tada član ćelije KP za Velebitsko podgorje, Trošelj Marin.[4] Ovaj vod je na području svog djelovanja poduzimao akcije uglavnom dogovorno sa ćelijom KP za Velebit-

stvuje u velikom štrajku radnika ZET-a, pa je zbog toga bio otpušten, ali se malo kasnije uspijeva ponovo zaposliti u istom poduzeću, gdje i dalje nastavlja da djeluje kao borac za radnička prava. Kapitulacijom stare Jugoslavije, tj. dolaskom ustaša na vlast u Zagrebu, bio je uhapšen i malo potom strijeljan 1941. godine u Rakovu Potoku, kao komunista.

[3] *Nikola Marinković*, seljak, partizan od 1941. Bio komandir voda, zatim čete i kasnije odreda »Plavi Jadran«. Rodom iz Šibuljine. Poginuo nesretnim slučajem na partizanskom brodu u Velebitskom kanalu u veljači 1944. Tada je bio komandant odreda »Plavi Jadran«. Bio je veoma voljen i poštovan od naroda u Podgorju kao skroman čovjek, dobar drug i hrabar borac.

[4] *Trošelj Marin*, radnik iz zaselka Trošelji u blizini Starigrada pod Velebitom. Jedan od organizatora NOP-a u ovom dijelu V. podgorja. Učesnik je NOR-a i nosilac partizanske spomenice 1941. g. Bio je član KK – KPH Gospić kroz NOR. Poslije rata bio između ostalog predsjednik Sindikalnog vijeća za Rijeku i direktor poduzeća Luka i skladišta u Rijeci. Sada je penzioner. Živi u Rijeci.

sko podgorje, sve dok nije formirana četa u lipnju 1943. godine, koja je i dalje imala isti naziv s istim komandirom na čelu, a komesar je postao Šime Baričević.[5]

Četa je tada bila povezana sa VI ličkom divizijom, od koje je povremeno primala naredba i kojoj je vojnički bila podređena. Ovaj omanji partizanski odred, udaljen svega dvadesetak kilometara zračne linije od Zadra, operirao je na prostoru od Jasenica do Lukova Šugarja pod Velebitom, uspješno sprečavajući svako stacioniranje talijanskih ili ustaških snaga na tome području. Održavao je malim brodovima na vesla veze sa sjevernom Dalmacijom, prema Ražancu, Vinjercu, Posedarju i Novigradu, pa je ovim putem upućivana i pomoć u hrani i drugom materijalu iz Ravnih kotara u Podgorje i Liku. Prihvatao je grupe patriota koje su iz tadanjih općina Nin i Novigrad odlazile u partizane, od kojih je većina bila odmah prebacivana u ličke jedinice NOV i POJ. Odred je osim toga na traženje političkih radnika iz područja sjev. Dalmacije slao manje grupe ili pojedine borce da sudjeluju u manjim akcijama na špijune i u diverzijama. Tako je odred »Plavi Jadran« uglavnom uspješno izvršavao postavljene zadatke.

U kapitulaciji Italije jedan vod ove čete prebacuje se u rajon Ražanca, tako da se izjutra 9. rujna našao u Ražancu, gdje je razoružao karabinjersku stanicu, koja je bila tamo stacionirana. Nakon toga nekoliko partizana s komesarom odreda Šimom Baričevićem i nekim naoružanim civilima odlaze prema Ninu i Petrčanima, gdje uz pomoć političkih radnika i seoskih odbornika razoružavaju karabinjerske stanice, a u Privlaci finance. Nekoliko partizana s nekoliko omladinaca iz Privlake odlaze motornim brodom na Molat, gdje prihvataju logoraše, prvenstveno s područja tadanjeg kotara Biograd n/m, i prevoze ih kućama. Za to vrijeme ostali se dio odreda i njegov štab prebacuju u Ražanac, gdje su počele stizati stotine dobrovoljaca, uglavnom omladine, za borbu protiv okupatora.[6]

Neposredno nakon kapitulacije Italije štab VI ličke divizije upućuje grupu od 22 borca iz svog sastava na čelu s drugom Danom Potrebićem–Danjom,[7] tada zamjenikom komandanta bataljona, iz Like u Vele-

[5] Rodom iz Jasenica u Velebitskom podgorju. Prije rata završio trgovačku školu. Bio aktivan član URS-a. U partizane otišao u lipnju 1943. godine, polovinom iste godine došao za komesara »Plavog Jadrana«. Kasnije, na proljeće 1944. godine razbolio se i bio prebačen na Vis pa u Bari, Italija. Sada kao penzioner živi u Rijeci.

[6] Iz sjećanja Š. Baričevića i Mladena Koritnika, koji je bio učitelj u Ražancu i jedan od organizatora NOP-a u ražanskom kraju. U kapitulaciji Italije bio postavljen za komandanta mjesta Ražanac. Za vrijeme rata bio član KK – KPH Biograd i Zadar. Bio je povjerenik za prosvjetu Kot. NO-a Biograd, Okr. Zadar i Oblasnog NOO-a za Dalmaciju. Kasnije pomoćnik ministra za prosvjetu i kulturu u vladi NRH. U penziju je otišao s dužnosti sekretara republičkog odbora »Naša djeca«. Živi u Zagrebu.

[7] *Dane Potrebić-Danja*, rođen u Metku kod Gospića u Lici 1919. god. u siromašnoj seljačkoj porodici. Aktivno je surađivao sa NOP-om od 1941. god., a kao borac stupio u bataljon »Pekiša Vuksan« u svibnju 1942. Kasnije bio komandir čete, pa zamjenik komandanta bataljona u I hrvatskoj brigadi, koja je ušla u sastav VI ličke divizije. S ove dužnosti otišao u odred »Plavi Jadran« za komandanta Zadarskog bataljona. Poslije rata bio je na raznim vojnim dužnostima, a sada je pukovnik JA u penziji. živi u Zagrebu, Voćarska 59.

bitsko podgorje da pomognu u razoružavanju talijanskog garnizona u Karlobagu. U Karlobag, međutim, prije ove grupe stižu ustaše iz Gospića i u njemu osnivaju garnizon. Radi toga ova grupa ličkih partizana, koja se zadržala u zaselku Šibuljini, dobija novi nalog od štaba Divizije, tj. da se prebaci u Ravne kotare i da pomogne u razoružavanju talijanskih posada. Grupa se odmah prebacuje u Ražanac i stavlja na raspoloženje već prebačenom odredu »Plavi Jadran«.[8] Nekoliko dana kasnije, oko 15. rujna, štab VI ličke divizije upućuje i zamjenika komandanta II ličke brigade Danila Damjanovića–Danića[9] i komesara II bataljona »Pekiše Vuksan« I brigade VI ličke divizije Ferdu Toplaka[10] također u ovo područje sjeverne Dalmacije, u odred »Plavi Jadran«, sa zadatkom da ga reorganiziraju u redovnu partizansku odredsku formaciju i da preuzmu nad odredom rukovodstvo, i to Danilo Damjanović kao komandant odreda P. J., a Ferdo Toplak kao njegov komesar. Ova dvojica drugova dolaze 17. rujna u Ražanac, gdje u smislu naređenja preuzimaju rukovodstvo odreda »Plavi Jadran«.

U ovo vrijeme u odredu je bilo preko 400 boraca. Bila su već formirana dva bataljona, od kojih je prvi imao naziv »Zadarski bataljon« i bio pod komandom Dane Potrebića i s komesarom Dušanom Mandarićem, a drugi bataljon koji je dobio naziv »Smiljanić Ilija« bio je pod komandom Nikole Marinkovića i s komesarom Slavkom Glumcem. Nešto kasnije formiran je i treći bataljon koji je dobio naziv »Janković Stojan«. Njegov komandant bio je Marko Vlaisavljević,[11] a komesar Glušica. Za obavještajnog oficira bio je postavljen Šime Baričević. Svaki bataljon imao je pó tri čete i zaštitni vod s komandom bataljona. Komandiri i komesari četa bili su uglavnom pridošli borci iz Like i partizani iz ranijeg sastava odreda »Plavi Jadran«.[12] Odluka o formiranju prvih

[8] Iz sjećanja Dane Potrebića-Danje.

[9] *Danilo Damjanović-Danić*, rođen u Srbu 1915. Član KP od listopada 1941. U ustanku učestvovao od 1941. g. U Srbu bio komandant gerilskog odreda, a u jesen iste g. bio komandir čete u bataljonu »Marko Orešković«. Godine 1942. postaje komandant bataljona »Marko Orešković«, a 1943. zamjenik komandanta II ličke brigade. Nakon kapitulacije Italije komandant part. odreda »Plavi Jadran« i potom iste godine komandant 2. brigade XIX div. NOV. U 1944. g. bio je načelnik štaba XIX divizije, a 1945. zamjenik komandanta XIX divizije. Po završetku rata bio na raznim vojnim dužnostima. Proglašen za Narodnog heroja za zasluge u ratu 1953. godine, a 1962. unapređen u čin general-majora JA. Sada u penziji, živi u Beogradu, Baranjska 94.

[10] *Ferdo Toplak*, rođen 19. VI 1922. god. Otac mu je bio željezničar. Član SKOJ-a od 1938. i KP od 1942. god. Nosilac part. spomenice 1941. U NOB-i najprije borac, pa komesar Zadarskog part. odreda, potom komesar XIV brigade XIX divizije. Nakon završetka rata bio je na raznim vojno-političkim dužnostima. Sada je pukovnik JA u komandi područja Ljubljana.

[11] *Marko Vlaisavljević*, kapetan I klase u vojsci predratne Jugoslavije, a njenom kapitulacijom zarobljen i odveden u Italiju. Nakon kapitulacije Italije vraća se u zemlju na zadarsko područje. Dolazi u ZPO gdje je bio imenovan za komandanta bataljona. Na proljeće 1944. godine u blizini Posedarja, ustaše ga u jednom iznenadnom napadu zarobljavaju, odvode u Zemunik, i odatle u unutrašnjost zemlje gdje je bio ubijen. Bio je hrabar borac.

[12] Iz sjećanja Danila Damjanovića i Ferde Toplaka.

dvaju bataljona donesna je 12. rujna na sastanku ćelije KP prisutnih komunista iz ranijeg sastava Plavog Jadrana i pristigle grupe ličkih boraca. Tu je donesena i prva odluka da se oba bataljona upute odmah prema Zadru, a talijanske vojnike koji su se predavali i pristizali u Ražanac da se prebacuje preko Velebitskog kanala u Podgorje i odatle u Liku. To je međutim vrijedilo samo za one koji su izrazili želju da idu u Italiju, a tih je bila većina.[13]

Dva prva bataljona koja su brojila nešto preko 400 boraca, još nepotpuno opremljena, sastavljena najvećim dijelom od mladih tek novopridošlih i neiskusnih boraca, pretežno iz Nina, Ražanca, Privlake, Zatona kod Nina, Petrčana, Kožina, Poljica, Vrsi, Dračevca, Posedarja, Vinjerca, Novigrada, Starigrada itd., krenula su u noći između 12. i 13. rujna prema Zadru. Ujutro 13. rujna bataljoni su stigli na određene položaje i to Zadarski bataljon na prostor od Briševa do Murvice a bataljon »Smiljanić Ilija« u selo Poljica kao borbena rezerva sa zadatkom prihvata Talijana koji se predaju iz zadarskog garnizona i otpreme za Ražanac.[14] Ovakav razvoj »Plavog Jadrana« nakon kapitulacije Italije potvrđuje se i u direktivi štaba Kninskog sektora od 17. rujna 1943. god. upućenoj podređenim jedinicama za raspored i dejstvo, a u kojoj se između ostalog navodi:

> »Snage Plavog Jadrana ostaće na terenu, na kome se nalaze sa zadatkom da dejstvuju u pravcu linije Zadar–Karin i da budu što aktivnije. U slučaju da ih neprijatelj prisili na povlačenje – povućiće se prema Ražancu i nastojati da se motornim čamcima prebace na Velebit ili na otok Pag. U tu svrhu stavljaju se pod njihovu komandu motorni čamci.«[15]

Oko 20. rujna štab »Plavog Jadrana« pozvao je podoficira nekadanje ratne mornarice Jugoslavije, Tomu Šalova iz Nina, koji se javio dobrovoljno u partizane, te mu izdao usmeno naređenje o formiranju »Mornaričkog odreda »Ražanac« (kasnije je »M. o. Nin«). Prvi komandant bio je Tome Šalov, a politički komesar Jakov Matak iz Podvršja u Ražancu. Mornarički odred dobio je zadatak da osigura prebačaj morem jedinica »Plavog Jadrana«, a kasnije ZPO-a, prebacivanje pomoći i drugog materijala s Dugog otoka za potrebe ne samo domaćih lokalnih jedinica nego i VI ličke divizije NOV, prebacivanje ranjenika i kasnije zbjega na otoke, patroliranje na sektoru Pag, Molat, Velebitski kanal i održavanje redovnih partizanskih veza s kasnije formiranim flotilama malih ratnih brodova. Brodovi su sakupljeni u Velebitskom podgorju od Barića do Obrovca i iz mjesta Privlake kod Nina. Ukupno je bila sakupljena 21 plo-

[13] Iz sjećanja Dane Potrebića i Šime Baričevića.

[14] Iz sjećanja Dane Potrebića i Šime Baričevića.

[15] Iz Zbornika dokumenata NOR-a jugoslavenskih naroda, tom V, knjiga 19, str. 269, dokument br. 89.

vna jedinica od 10–50 tona nosivosti. Na svakom je brodu bilo 3–5 mornara, a kasnije kod naoružanih i do 7. Naoružani brodovi imali su 1–2 puškomitraljeza i po jedan teški mitraljez. Ukupno je u floti bilo oko 120 boraca, većinom omladine s područja općina Nin i Novigrad, koja je dobrovoljno došla u partizanski odred. Pod komandom štaba Plavog Jadrana, a kasnije Zadarskog partizanskog odreda, ostao je ovaj mornarički partizanski odred sve do prosinca 1943. god., kada je po naređenju VIII korpusa prešao pod komandu III Pomorsko-obalnog sektora s potpuno istim zadacima. Nakon dolaska u sastav III POS bile su formirane dvije flotile patrolnih ratnih brodova, u sastavu kojih su bila po dva naoružana broda. Jedna flotila se zvala »Ninska«, a druga »Virska«. U međuvremenu su neke manje jedinice bile otpuštene radi potrebe civilnog saobraćaja, a neke su u borbi s neprijateljem, uglavnom avijacijom, teže oštećene ili potopljene. Sve su to bili mali drveni brodovi, koji su uslijed nedostatka protuavionskog naoružanja bili gotovo nemoćni pred neprijateljskom avijacijom, koja se nalazila u neposrednoj blizini, na aerodromu kod Zemunika. Uprkos tome ti su brodovi imali nekoliko uspješnih borbi s neprijateljskim jedinicama na moru i nekoliko su puta, čak i uz teške vremenske prilike, uspješno prebacivali jedinice ZPO-a, koje su premoćne neprijateljske snage iz Zadra povremeno sabijale u prostor Nin–Ražanac i prijetile im uništenjem. U svibnju 1944. godine III POS potpuno povlači te jedinice s toga područja, rasformira ih i popunjava druge flotile u svom sastavu.[16]

U zadarskom garnizonu nakon kapitulacije Italije našlo se preko 10.000 vojnika, koji su tamo bili u momentu kapitulacije ili su nadošli s raznih strana, računajući da će se preko Zadra lakše prebaciti u Italiju. Ova masa vojnika zadržavala se najvećim dijelom u betonskim utvrđenjima oko bivše granice Italija–Jugoslavija. Mnogima od njih je već bilo dosta rata i željeli su povratak kući, a bilo ih je koji su toliko mrzili njemačku silu i fašizam da su željeli zajedno s partizanima nastaviti borbu do konačne pobjede. Zato su mnogi vojnici na granici Zadra počeli održavati veze s aktivistima NOP-a iz okolnih sela Dikla, Kožina, Briševa, Murvice, s komandom mjesta Nina, komandom zadarskog bataljona itd. zbog postepenog izvlačenja iz garnizona, gdje je nastajala sve jača kontrola Nijemaca. Najveći broj onih koji su se predavali i obično donijeli sobom raznu opremu, od puške i pištolja do teškog mitraljeza, motorkotača i automobila, išao je preko Zadarskog bataljona i Poljica u Ražanac, a odatle su oni koji su željeli povratak kretali brodovima u Velebitsko podgorje i dalje u Liku. Ovo izvlačenje Talijana iz »žice« trajalo je sve do kraja rujna, kada su ih jače njemačke jedinice povukle iz graničnih utvrda i razoružale kao nesigurne, koristeći ih na raznim radovima oko utvrđivanja Zadra i upućujući ih povremeno sa svojim autokolonama u unutrašnjost zemlje. Za to vrijeme predalo se odredu »Plavi Jadran« preko 1.500 talijanskih vojnika i oficira, a među njima

[16] Iz sjećanja komandanta »Mornaričkog odreda Ražanac« Tome Šalova.

i jedan kompletan bataljon alpinaca pod komandom kapetana Luciola, koji je bio antifašist, a po zanimanju profesor, rodom iz Milana. Fašisti su mu ubili oca. Vidjelo se da je miran, skroman i hrabar čovjek s poštenim namjerama, pa je ostavljen kao komandant na čelu svog bataljona, koji je kompletno izrazio želju da se u sastavu odreda »Plavi Jadran« bori na zadarskoj granici protiv Nijemaca, koji su ovladali Zadrom. Ovaj bataljon Talijana ušao je 20. rujna u Poljicima u sastav partizanskog odreda i dobio naziv, prema želji Talijana, »Goffredo Mamèli«.[17] Bataljon zauzima položaje između sela Kožina i Dikla na zadarskoj granici. Za političkog predstavnika štaba ZPO i v. d. komesara bataljona bio je postavljen tadanji komandant mjesta Nina, koji je dobro znao talijanski jezik, Ivan Tomić.[18] Zamisao kapetana Luciola bila je da ovaj bataljon posluži kao osnova veće vojne formacije Talijana koji bi se skupa s partizanima i NOV borila protiv Nijemaca na ovom području. Naime, veći broj talijanskih vojnika u Zadru imao je želju da se izvuče iz garnizona i stupi u aktivnu borbu protiv njemačke vojske.[19]

FORMIRANJE ZADARSKOG PARTIZANSKOG ODREDA

Dana 20. rujna 1943. godine štab Kninskog sektora u svom pismu Glavnom štabu Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske između ostalog navodi i predlaže: »Pitanje „Plavog Jadrana", tj. da isti podpane pod štab VI divizije nije izgleda najpovoljnije riješeno, odnosno izgleda da niste imali u vidu da se „Plavi Jadran" formirao ne u Podgorju tj. od Obrovca prema Karlobagu ispod samog Velebita, nego je glavni prirast bio u trokutu Zadar–Novigrad prema sjevero-zapadu od otoka Paga. U vezi ovoga snage „Plavog Jadrana", koje se nalaze na prostoru Zadar–Novigrad–Vinjerac–Nin i u političkom, operativnom i geografskom smislu podpadaju odnosno gravitiraju prema sektoru i našim zadacima i njegove su snage uglavnom koncentrirane prema Zadru i Zemuniku. S ovog razloga bit će neophodno izmjena te tačke u Vašem direktivnom pismu. Mišljenja smo da bi se to izvršilo na taj način što bi snage „Plavog Jadrana", koje se nalaze ispod Velebita od Obrovca prema Karlobagu potpale pod VI diviziju i zadržale naziv „Plavi Jadran", a snage novomobilizirane na gore označenom trokutu južno od kanala

[17] Goffredo Mamèli, talijanski pjesnik i revolucionar (1827–1849). Borac za slobodu i ujedinjenje Italije. Pristaša Mazinijev. Ratovao u Lombardiji, a kad je u Rimu proglašena Republika (1849) uputio je Maziniju čuveni poziv »Roma, Republica, Venite«. Autor himne »Fratelli d'Italia« i drugih rodoljubivih pjesama. Pao je braneći rimsku republiku. (Enciklopedija Leksikografskog zavoda SFRJ, knj. 5, str. 28).

[18] Ivan Tomić, sudski gruntovničar, rodom iz Visa. Radio u sudskoj ispostavi u Ninu za vrijeme rata. Bio prvi tajnik ilegalnog NOO Nin, a nakon kapitulacije Italije komandant mjesta Nina. Na proljeće 1944. god., prešao na Vis, a nakon rata otišao u diplomatsku službu. Prije odlasku u penziju 1966. god. bio je direktor »Vinoprodukta« u Zagrebu. Živi u Zagrebu.

[19] Iz sjećanja Danila Damjanovića i Ferde Toplaka

i Novigradskog mora da podpadnu pod našu kontrolu, a formirale bi se u »Zadarski odred«. Za taj odred mi uglavnom imamo štab, a stari štab odreda „Plavi Jadran", tj. sam komesar mogao bi preći VI diviziji. Niži starješinski kadar koji smo zadnji put zatražili da ostane kod nas, odnosno „Plavom Jadranu" trebao bi da ostane u Zadarskom odredu. Po ovome se moli hitno naređenje.«[20]

Na ovaj prijedlog štaba Kninskog sektora Glavni štab NOV i PO Hrvatske odgovara svojim pismenim pristankom 29. rujna 1943. godine:

»Povodom vašeg prijedloga obavještavamo vas da možete pristupiti organizaciji Zadarskog part. odreda. Za isti odred uzeti ćete 200 boraca iz odreda »Plavi Jadran«, koji su mobilizirani s toga sektora, a za komandni kadar uzeti starije i iskusnije drugove. Za provođenje gornjeg stavite se u direktnu vezu sa štabom VI divizije. Od ostalih snaga »Plavog Jadrana« štab VI divizije formirati će manji partizanski odred »Plavi Jadran«, a preostalo ljudstvo upotrebiti za popunu svoje divizije.«[21]

Istovremeno Glavni štab NOV i PO Hrvatske upućuje štabu VI divizije NOV Hrvatske obavještenje o svom pristanku na prijedlog štaba Kninskog sektora s ovim sadržajem:

»Štab Kninskog sektora obrazovat će Zadarski partizanski odred od 200 boraca iz »Plavog Jadrana«, koji su mobilizirani sa tog terena. Stavite na raspolaganje štabu Kninskog sektora tih 200 boraca kao i stari iskusni kadar za Zadarski odred. Od ostalih snaga »Plavog Jadrana« formirati manji odred od 100 boraca koji će ostati pod imenom »Plavi Jadran«. Sve preostale borce iz sadašnjeg odreda »Plavi Jadran« uzeti za popunu vaše divizije tako da se po grupama razmjeste u vaše brigade.«[22]

Nekoliko dana poslije ove saglasnosti s prijedlogom Kninskog sektora Glavni štab NOV i PO Hrvatske donosi Naredbu br. 29 u kojoj se između ostalog navodi:

»Po ukazanoj potrebi formiraju se na području sjeverne Dalmacije slijedeći odredi: »Kninski, Sjevero-dalmatinski i Zadarski partizanski odred. Organizaciju i formiranje ovih odreda izvršit će štab sjevero-dalmatinske divizije. Naprijed navedeni odredi biti će pod neposrednom komandom, kako u organizacionom tako i u operativnom pogledu, štaba XIX sjevero-dalmatinske divizije.«[23]

Ova naredba Glavnog štaba Hrvatske bila je provedena u djelo naredbom štaba XIX sjeverodalmatinske divizije oko 15. listopada iste godine na sastanku štaba »Plavog Jadrana«. Tada je za komandanta novoformiranog Zadarskog partizanskog odreda bio imenovan Dane Potrebić–Danja, a za komesara Ferdo Toplak i njegova pomoćnika Ivan Živković. Za komandanta reorganiziranog odreda »Plavi Jadran« po naredbi šta-

[20] Arhiva NOR-a, br. reg. 12-2 K. 105/3 MNO – FNRJ.
[21] MNO – FNRJ – VHI, br. reg. 47-2 K-104 A.
[22] Naredba GŠ-ba H. od 29. rujna 1943. MNO – FNRJ – VHI Arhiva NOR-a br. reg. 46-1/2 K- 104 A.
[23] Naredba je od 5. X 1943. g. Dokument u Vojno-historijskom institutu.

ba VI ličke divizije bio je imenovan Nikola Marinković, koji je ubrzo poginuo nesretnim slučajem, pa ga je na toj dužnosti zamijenio Joso Vukelić, koji je do tada bio politički komesar odreda. Raniji komandant odreda »Plavi Jadran« Danilo Damjanović-Danić bio je povučen u XIX sjeverodalmatinsku diviziju za komandanta II brigade.[24]

»Plavi Jadran« sa štabom u jačini omanjeg partizanskog bataljona bio je prebačen u Velebitsko podgorje, gdje je nastavio svoje djelovanje i provodio mobilizaciju, pa je ubrzo narastao na dva bataljona, a Zadarski odred je ostao da djeluje u Ravnim kotarima, tj. u blizini Zadra. U sastavu odreda »Plavi Jadran« ostali su uglavnom borci mobilizirani s područja tadanje općine Novigrad, a u sastavu Zadarskog odreda ljudstvo mobilizirano najvećim dijelom s područja tadanje općine Nin. U to vrijeme ZPO broji oko 400 boraca, a zasebno je bio formiran bataljon Talijana »Goffredo Mameli«, u kojem je bilo preko 200 vojnika.[25]

VOJNO-POLITIČKO STANJE U DANIMA NAKON KAPITULACIJE ITALIJE

U danima po kapitulaciji Italije zavladalo je ogromno oduševljenje među narodom i uvjerenje da je završetak rata vrlo blizu, te da je patnjama uskoro kraj. Narod je u blizini Zadra smatrao da je Dalmacija uglavnom slobodna i da više neće biti dugotrajnih i težih borbi da se izborena sloboda sačuva. Međutim, Nijemci su ubrzo prodrli svojim motoriziranim kolonama u sjevernu Dalmaciju, pa tako i u Zadar, u koji su najprije ušli manjim snagama već 9. rujna poslije podne. Na području oko Zadra postepeno su se dovlačile i njihove sluge ustaše i četnici. Odmah po dolasku u Zadar njemačka komanda pokazuje svoju naklonost prema talijanskim fašistima i svoj stav da je Zadar talijanski grad te da ustaše, tj. NDH, nemaju što da traže u ovom gradu. To je izazvalo revolt ustaških vlasti u Zagrebu, koje zapovjedništvu drugog sektora dne 15. rujna 1943. upućuju slijedeći telegram:

> »Danas mi je saopćeno sasvim pouzdano da su talijanski fašisti po izričitoj dozvoli ponovo zauzeli Zadar, dobivši oružje od njemačkih vlasti. Orts-komandant je izjavio da Hrvati nemaju što tražiti u Zadru, koji je talijanski, te da i naš konzul može otići, da mu ne smeta. Sve ovo izazvalo je zabunu i nepovjerenje kod hrvatskog elementa.
>
> Zašto nijedna hrvatska ustaška ili domobranska jedinica nije stigla ni u Zadar, ni u Sinj i nigdje na moru, gdje bi one već svojom pojavom značile izvanredno mnogo. Samo nekoliko stotina vojnika i stvari bi krenule veoma povoljno .Od naše civilne ekspedicije traži se kategorički da se probije kroz partizane koji napadaju. Mi ćemo to pokušati učiniti uprkos tome što nijedna

[24] Iz sjećanja Danila Damjanovića i Ferde Toplaka.
[25] Iz izvještaja štaba ZPO-a od 20. X 1943., Arhiv – VHI – NOR-a.
[25] Iz izvještaja ŠTABA ZPO-o od 20. X 1943. Arhiv – VHI – NOR-a.

naša jedinica nije niti avizirana. Narod se pita gde je naša vojska. Dragi generale poznavajući dobro Vašu energiju i patriotizam molim Vas učinite sve što je potrebno u ovim poviesnim trenutcima. Vaš odani prijatelj državni ministar *Bulat.*«[26]

Tako visoki ustaški rukovodioci tzv. Nezavisne Države Hrvatske jadikuju na postupke njemačkih vojnih vlasti u Zadru i pri tome zaboravljaju da su baš oni ponovo prodali Zadar Italiji i to dučeovskoj fašističkoj Italiji i da je ne samo Zadar nego skoro čitava Dalmacija i velik dio naše obale bio cijena koju su oni platiti fašizmu za svoju tzv. »nezavisnost«. To im je Hitler još jednom dao do znanja, makar da je njegov dojučerašnji saveznik propao. On je još uvijek potvrđivao njegova ranija fašistička prava na istočnoj obali Jadrana.

Novi okupator je iskoristio pomanjkanje većih vojnih formacija NOV i POJ na području tadanjeg zadarskog okruga i ubrzo se ubacio u Zadar, Zemunik, Benkovac, Karin i Obrovac, tj. čvorne tačke glavnog puta, koji je išao preko Velebita dalje za Liku prema Zagrebu.

U prvim danima po kapitulaciji Italije na zadarskom području bilo je u Zadru i garnizonima, gdje su stacionirali Nijemci, dijelova antikomunističke bande, koju su Talijani ranije organizirali i od koje se manji broj predao partizanima. Većina ovih izdajnika sačekala je njemačke snage i stavila se u njihovu službu. Nešto kasnije se postepeno počinju dovlačiti i organizirati ustaške i četničke jedinice, koje su se oslanjale na obližnje njemačke garnizone ili s njima sačinjavale neprijateljski garnizon.

U momentu kapitulacije Italije na prostoru od Nina i Zadra prema Obrovcu, Benkovcu i Biogradu nalazila se jedino četa »Plavog Jadrana«, u Zelengradu blizu Obrovca jedan vod partizana Kninskog sektora i u rajonu Karin–Jagodnja–Polača oko 150 partizana iz sastava Sjeverodalmatinskog odreda. Na otocima nije bilo nikakve vojne partizanske formacije. Tako su razoružanje neprijateljskih posada na području ondašnjeg zadarskog okruga vršili dobrim dijelom politički radnici, tj. članovi OK-KPH Zadar i svih ostalih područnih političkih rukovodstava, uz pomoć i saradnju navedenih manjih partizanskih formacija, a negdje i bez njih. Razumljivo je da se to vršilo uz veliku pomoć i saradnju naroda, koji je u ogromnoj većini bio patriotski i revolucionarno raspoložen.[27]

Talijanski garnizon u Zemuniku Donjem, koji je brojio oko 400 vojnika, razoružan je 26. rujna od strane pristiglog Sjeverodalmatinskog odreda. Zbog pomanjkanja većeg broja partizanskih formacija na ovom području, a time i potrebnog iskusnog vojnog kadra, dobrovoljna mobilizacija ljudstva, koja se odmah počela provoditi ubrzanim tempom za NOV i POJ, bila je skopčana s velikim teškoćama. Novoorganizirani odredi nisu imali iskusnije kadrove s ovog područja, tako da je svaka pomoć u

[26] Original u arhivi VHI – ANOR, br. reg. 16/1-30 k. 29. Iz Zbornika dokumenata o NOR-u jugoslavenskih naroda, tom V, knjiga 19, dokument br. 223, str. 664–667.

[27] Iz sjećanja general-majora u penziji Šime Ivasa i vlastitih sjećanja.

vojničkim kadrovima, kao što je bio slučaj s drugovima upućenim iz Like, veoma dobro došla. Nedostatak vojničkih i donekle političkih kadrova na ovom području bio je razlog da se mobilizacija ljudstva nije mogla odvijati bržim tempom, ni u prvim danima po kapitulaciji ni kasnije. Dolazak Nijemaca, koji su uz sve veću pomoć domaćih izdajnika počeli napadati, bombardiranja raznih mjesta iz topova i aviona, pa sve intenzivnija neprijateljska propaganda, koja je nastojala što bolje iskoristiti međusobno nepovjerenje kod dijela Srba i Hrvata na okrugu, ubacivanje raznoraznih demagoških i lažnih obećanja – uspjela su da privremeno ostave traga kod jednog dijela stanovnika nekih sela i mjesta. Opće oduševljenje naroda postepeno je prelazilo u spoznaju da predstoji još uporna i duža borba s novim neprijateljima i da će trebati još mnogo žrtava u krvi i materijalnim sredstvima do pobjedonosnog završetka rata. U ovakvim uslovima i s ovakvom perspektivom reorganiziran je »Plavi Jadran« i formiran Zadarski partizanski odred.[28]

PRVE BORBE REORGANIZIRANOG ODREDA »PLAVI JADRAN« I NOVOFORMIRANOG ZADARSKOG PARTIZANSKOG ODREDA

Noću 13. rujna 1943. godine Zadarski bataljon stiže u Briševo, prema dobijenom rasporedu, i zauzima ove položaje: prva četa odlazi u Murvicu, druga u Briševo na isturene položaje prema Zadru, a treća se razmješta u zaselku Jusupi nedaleko štaba bataljona kao rezerva. Sam štab bataljona smjestio se u kući »Mazija« na raskršću puteva Zadar–Ražanac–Nin–Zemunik. Jedan vod treće čete bio je upućen u Kožino radi izviđanja terena prema Zadru. Drugi bataljon »Smiljanić Ilija« ostao je u rezervi u Poljicima.

Prvi kontakt i sukob s neprijateljem imao je Zadarski bataljon 21. rujna, kada je dobio nalog iz štaba odreda da napadne kolonu njemačkih kamiona, koji su nailazili od Gračaca preko Obrovca za Zadar sa zadatkom da iz Zadra odvedu oko 1.000 razoružanih talijanskih vojnika na rad u Njemačku. Do tog vremena bataljon je imao samo manje čarke s nekim isturenim njemačkim patrolama iz pravca vodovoda, koji je opskrbljavao Zadar vodom pa su se Nijemci bojali da im partizani ne zauzmu crpnu stanicu i ostave grad bez vode, što bi za njih bilo porazno. Radi toga su na tom dijelu bivše zadarske granice bili najoprezniji i održavali najveće snage. Zadarski bataljon je noću od 21. na 22. rujna ubrzanim maršem preko Poličanika izbio na cestu između Zemunika Gornjeg i Smilčića, gdje je zauzeo položaje. Autokolona s oko 50 kamiona uz pratnju nekoliko tenkova ubrzo je naišla. Bataljon je izvršio snažan napad i poslije kraće borbe uspio zapaliti nekoliko kamiona, nekoliko ih se probilo prema Zadru uz pratnju tenkova, a ostalih 40-tak vratilo

[28] Iz vlastitih sjećanja i ratnog dnevnika koji se nalazi u Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu.

se natrag u Gračac neobavljena posla. Talijanski zarobljenici koji su bili došli do Zemunika vraćeni su nakon ove akcije u Zadar. Premda se može konstatirati da je bataljon uglavnom izvršio borbeni zadatak, treba napomenuti da je rezultat mogao biti i znatno bolji da su borci bili iskusniji. Naime, borci su bili previše nestrpljivi i nešto prije vremena jurnuli na kolonu, zaustavili je, pobili nekoliko njemačkih vojnika, koji su bili u kamionima, te bombama i mitraljezima zapalili 5 kamiona. Glavnina kolone, koja je bila još daleko otraga, uspjela se okrenuti i izmaći uništenju. Pošto je u Smilčiću bio četnički garnizon, a s aerodroma u Zemuniku je otpočela topovska paljba na položaje bataljona, štab bataljona je izdao naredbu za povlačenje prema Briševu, što je i izvršeno.

Nekoliko dana kasnije, oko 23. rujna, Nijemci napadaju iz Zadra preko Bokanjca i preko Murvice prema Briševu, ali su bili odbijeni s gubitkom od 20 mrtvih i većim brojem ranjenih. Zadarski bataljon je imao tri mrtva i nekoliko ranjenih. Od pravca Murvice Nijemci su upotrijebili konjicu, koja je imala zadatak da se probije prema Poličniku. U Murvici četa Zadarskog bataljona prihvaća borbu i postepeno se povlači prema Poličniku, tako da u povlačenju dolazi do brijega između Murvice i Poličnika, iza mosta prema Poličniku. Dovde su došli i Nijemci. Na Briševu nisu uspjeli da potisnu ni za korak dvije čete Zadarskog bataljona, koje su dale žestok otpor, premda su bile izložene i snažnoj artiljerijskoj vatri s graničnih utvrda oko Bokanjca. Ovo je ujedno bilo i prvo artiljerijsko »krštenje«, koje je Zadarski bataljon uspješno izdržao.[29]

Krajem rujna poslije podne, oko 16 sati, jače njemačke snage napale su položaje Zadarskog bataljona ispred Murvice i Briševa, dok su u pravcu Kožina vršile izviđanja. U to vrijeme je Zadarski bataljon »Plavog Jadrana« bio na sektoru Briševa, drugi bataljon »Smiljanić Ilija« na Murvici, a kao pojačanje ubačen je iz Poljica na Briševo u smjeru prema glavnom vodovodnom rezervoaru bataljon »Goffredo Mamèli«. Borba je bila ogorčena i trajala je do kasno u noć, tako da je na strani partizana bilo nekoliko mrtvih i ranjenih. Bataljon Talijana, koji je bio na dosta istaknutu položaju, na koji su Nijemci vršili snažan pritisak, držao se vrlo dobro. Ovom prilikom je bio ranjen i sam komandant bataljona kapetan Lucioli. I u ovoj borbi neprijatelj je upotrijebio artiljeriju. Nijemcima izgleda nije bio cilj da u ovoj borbi unište partizanske snage nego da ih potisnu što dalje od vodovodnog rezervoara, koji je bio od vitalna značena za Zadar i njemački garnizon.[30]

Dana 4. listopada Zadarski bataljon se nalazio pred Murvicom, »Smiljanić Ilija« na prostoru Starigrad–Jasenice, kontrolirajući cestu prema Obrovcu, a talijanski bataljon »Goffredo Mameli« u području Poljica–Diklo, gdje je zatvarao pravac iz Zadra prema Ninu. Izjutra oko 9 sati neprijatelj je jednim bataljonom uz pomoć tri tenka i 4 oklopna automobila napao iz pravca Zemunika, preko Smokovića za Murvicu. Zadarski bataljon zaustavlja neprijatelja i nakon žestoke borbe natjeruje ga u pani-

[29] Iz sjećanja Dane Potrebića-Danje.

[30] Iz sjećanja Dane Potrebića-Danje.

čan bijeg, goneći ga do same žice u Zemunik. Talijanski bataljon je samoinicijativno u kamionima došao u pomoć, ali je neprijatelj već bio odbijen. Neprijatelj je imao oko 30 mrtvih, a ranjenih nešto više, ali je sve uspio sakupiti uz pomoć blindiranih automobila i tenkova. Na strani ZPO-a jedan borac je lakše bio ranjen. U ovoj borbi se Zadarski bataljon istakao kao veoma hrabra i odvažna jedinica.[31]

U svanuće 19. listopada oko šest stotina Nijemaca i fašističke milicije iz Zadra iznenada napada bataljon »Goffredo Mameli«, koji je čitav bio na spavanju u selu Kožino, nedaleko Zadra. U ovom bataljonu bilo je oko 200 boraca, koji su držali položaje od Kožina prema Zadru. Kako dulje vrijeme nisu imali sukobe s neprijateljem štab bataljona je postao neoprezan, pa se oslonio samo na stražu iznad sela i dozvolio da bude iznenađen. Neprijateljske snage su se provukle preko Bokanjca do sjeverno iznad Kožina i napala iz obližnjih borova, kroz koje su se dovukle u neposrednu blizinu sela. Manji dio bataljona se snašao i na čelu s komandantom Luciolom izišao iz sela, zauzevši položaje na omanjoj uzvišici sa sjeverne strane sela. Preko stotinjak vojnika bilo je na prepad zarobljeno od Nijemaca u samom Kožinu. Jedan dio je odmah strijeljan. Preostali koji su izbjegli zarobljavânje prihvatili su ogorčenu borbu s neprijateljem, koji je bio znatno jači. Nijemci su u ovoj borbi upotrijebili i nekoliko aviona, koji su bombardirali položaj Talijana i nanijeli im znatne gubitke. Ogorčena borba trajala je oko tri sata. Grupa opkoljenih partizana pod vodstvom kapetana Luciola junački se borila. Saznavši za ovaj napad neprijatelja, štab odreda upućuje svog obavještajnog oficira Kažimira Zankija da izvidi stanje. Zanki je stigao ubrzo na položaj i stupio u kontakt s Luciolom još dok ova grupa nije bila opkoljena, pitajući ga da li im je potrebna pomoć. Lucioli je smatrao da će oni sami uspješno odbiti neprijatelja ili da barem neće biti opkoljeni i da će se uspješno povući. Nakon povratka Zankija štab odreda ipak upućuje drugu četu prvog bataljona prema Kožinu u pomoć napadnutom bataljonu Talijana, ali su za to vrijeme jake neprijateljske snage već uspjele da opkole preostali dio bataljona »Goffredo Mameli« i počele uništavati njegove borce. Četa je napala bočno na Nijemce, što je i omogućilo da se oko dvadesetak vojnika i oficira izvuče iz obruča i probije do jedinica odreda. Oko pedesetak boraca na čelu s Luciolom gine nakon junačkog otpora, u kojem je poginulo i ranjeno nekoliko neprijateljskih vojnika. Dio Talijana, koji se uspio probiti, izrazio je želju za povratak u domovinu, što im je i omogućeno. U odredu je ostalo oko desetak oficira i vojnika, među kojima su bili poručnik Gambuli i potporučnik Bresci, koji su u posebnoj grupi u mjesecu studenom iste godine bili upućeni u štab XIX divizije, a odatle u sastav partizanske divizije »Garibaldi«. Nekolicina je ostala u ZPO-u sve do oslobođenja Zadra, kada su preko II POS-a bili prebačeni u Italiju. U samom selu Kožinu nije se

[31] Iz izvještaja štaba VI div. NOV Hrvatske od 12. X 1943. štabu I korpusa NOV Hrvatske. Tom VI, knjiga 20, VHI, reg. br. 21/1–7, k-419 A.

vodila borba, osim što je član seoskog NOO-a Marijan Vidaković pružio otpor bacivši iz svoje kuće bombu na Nijemce, našto se razvila borba u kojoj je Vidaković ubijen. Ovom prilikom su neprijatelji opljačkali selo, a posebno kuće p. Vidakovića i p. Ante Puhalovića.[32]

Ujutro 30. listopada 1943. god. vidjelo se četrnaest brodova, tzv. »koča«, u Zadarskom kanalu, koji su se približavali Zatonu kod Nina. Oko 10 sati naišla je motorizirana kolona Nijemaca cestom iz Zadra u Zaton. Kada su došli do prvih zatonskih kuća iz kolone je dat znak raketom kočama koje su čekale u kanalu da je čelo kolone stiglo u Zaton. Nato su koče pristale uz kopno, a s njih se iskrcalo oko 400 vojnika. Štab ZPO saznavši za ovu namjeru neprijatelja naredio je II bataljonu da se žurno uputi prema ovom sektoru. Taj drugi bataljon je bio nov i tek formiran, s borcima koji gotovo nisu imali ratnog iskustva. Dvije čete toga bataljona uputile su se iz Ljupča oko 7 sati ujutro i došle u Briševo oko 8,30. Odavde se jedna četa ubrzanim maršem uputila prema Kožinu da presiječe eventualno napredovanje Nijemaca cestom prema Zatonu, a druga je pošla u pravcu Zatona. Ova četa koja je trčećim korakom jurila u pravcu Zatona, predvođena komesarom bataljona Gojkom Maštrovićem Crnim,[33] stigla je u Zaton gotovo istovremeno kada i njemačka kolona. Prvi vod te čete s komesarom bataljona zauzeo je položaj ispod jednog vinograda u neposrednoj blizini sela i otvorio paljbu na neprijatelja, koji se kretao po selu. Nijemci su na to odgovorili žestokom paljbom iz mitraljeza, pušaka i minobacača. Vod se jedno vrijeme branio na položaju, a potom se postepeno povlačio pred daleko premoćnim neprijateljem preko brisanog prostora »Prahulje« prema Ninskim Stanovima. Ostali dijelovi čete bili su odmah potisnuti od neprijatelja i povukli se prema N. Stanovima. U ovoj borbi neprijatelj je imao nekoliko mrtvih i ranjenih, a na strani partizana nije bilo žrtava osim što je od artiljerijske paljbe poginuo omladinac Šime Lisica iz Zatona, inače pastir, koji je hitao nailazećim partizanima da najavi da su Nijemci već u selu, tj. u prvim kućama, i na povratku ga je raznijela neprijateljska granata. Među iskrcanim vojnicima bilo je i zadarskih fašista i pripadnika ranijih antikomunističkih bandi preobučenih u uniforme njemačke vojske. Tada je neprijatelj prvi put nakon kapitulacije Italije došao u Nin, gdje je opljačkao neke kuće, a opljačkao i zapalio kuću Srećka i Zore Maštrović, kojih su troje djece (Ante, Gojko i Ida) bili poznati aktivisti i organizatori NOP-a na području općine Nin još od 1941. god. Iz Nina je neprijatelj krenuo u Privlaku, gdje je pohapsio

[32] Iz sjećanja Ferde Toplaka, Dane Potrebića i Šime Puhalovića p. Ante iz Kožina, koji je u to vrijeme bio sekretar aktiva SKOJ-a u Kožinu. Sada je visokokvalificirani radnik u tvornici »Vlado Bagat« i poslovođa jednog odjeljenja. Živi u Kožinu.

[33] Đak učiteljske škole, rođen 1925. u Ninu i jedan od organizatora NOP-a na području bivše općine Nin od 1941. god. Otišao u ilegalnost i u partizane u rujnu 1942. g. Po dolasku u ZPO bio na dužnosti komesara bataljona. Poginuo 8. svibnja 1944. god. na brdu Sopanj u borbi s Nijemcima, braneći zbjeg iz kninskog okruga.

nekoliko stotina seljaka i odveo kočama u Zadar. Međutim je većinu ubrzo pustio, osim tridesetorice, među kojima su bili i privlački odbornici.[34]

Nakon ove neprijateljske akcije preko Zatona, iz koje se vidjelo da neprijatelj raspolaže sve većim snagama, Zadarski odred se povlači prema Posedarju, jer je postojala mogućnost da četnici postave svoje garnizone u Islamu Grčkom i Latinskom, od čega bi odredu prijetila opasnost iznenadnih i bočnih napada i opkoljavanja.[35]

Dana 17. listopada 1943. godine III brigada XIX divizije u saradnji sa ZPO-om postavlja zasjedu na putu Zadar–Obrovac u predjelu Smilčića. Oko 10 sati naišla je iz pravca Zadra neprijateljska kolona od 44 teretna automobila, tri tenka, dva oklopna automobila i 100 vojnika. Prvi bataljon III brigade izvršio je napad i zauzeo u naletu čitavu kolonu, ali je za to vrijeme neprijatelj dobio pojačanje od Nijemaca i Stegnjajićevih četnika,[36] uslijed čega se bataljon morao povući. Neprijatelj je imao preko 150 mrtvih i ranjenih, a zaplijenjena su 2 teretna automobila, 1 puškomitraljez, 452 metka, jedan protivavionski mitraljez, više pušaka, pištolja i ostalog raznog materijala. Partizani su imali 10 mrtvih i oko stotinu ranjenih.[37]

U prvoj polovini studenoga ZPO proživljava krizu, nastalu zbog nepravilno provedene mobilizacije, koja je na njegovu području djelovanja bila nedovoljno pripremljena i politički i organizaciono. Ova mobilizacija je provođena na području tadanje općine Nin. Naime, uslijed pritiska neprijatelja, kojega su se jedinice sve više gomilale u Zadar, Zemunik itd., bilo je očito da će snage ZPO-a uskoro biti potisnute s toga područja, u kojem su još postojale velike rezerve ljudstva neaktivirane u NOV i POJ. Zbog toga je štab ZPO u dogovoru s političkim radnicima kotara Biograd n/m donio odluku da se izvrši hitna mobilizacija s pozivima nekolicini godišta i da se svi pozvani odmah prijave komandi mjesta Ražanac, gdje se nalazilo i sjedište štaba odreda. Pozvano ljudstvo se zaista i najvećim dijelom odazvalo. Međutim, kako nije bilo ni izdaleka dovoljno rukovodećeg vojničkog i političkog kadra da se odjednom prihvate i svrstaju u partizanske vojne formacije nove stotine i hiljade mobiliziranih, koje su naišle u toku jednog dana, ogromna većina se vratila kućama, pa čak i stihijski povukla sobom manji dio boraca iz postojećeg sastava ZPO-a. Zbog toga je brojno stanje ZPO palo na ispod

[34] Iz sjećanja Zdenka Zankija i Mate-Matule Skoblara, koji su u to vrijeme bili članovi NOO-a Privlaka te Lisice Duška. Prvi živi u Zadru, drugi u Privlaci a D. Lisica u Zatonu.

[35] Iz sjećanja Dane Potrebića.

[36] Milorad Stegnjajić, rodom iz Kule Atlagića nedaleko Benkovca, bivši vojni narednik. Odlazi u partizane na proljeće 1942. g., gdje je bio vodnik u prvoj četi bataljona »Bude Borjan«. U svibnju iste godine svoju četu izdaje četnicima kod Golubića, kada je tobože »zarobljen« ali odmah nakon toga javno prilazi četnicima i odonda sve do kraja rata vjerno služi Talijanima i Nijemcima. U 1946. god. otkriven kod jataka i ubijen kao izdajica naroda.

[37] Iz izvještaja štaba XIX udarne divizije, operativni odsjek. Relacija od osnutka divizije 11. X 1943. do 31. XII 1943. Arhiva NOR broj reg. 1–3, K ... 1008.

400 boraca. Nešto kasnije ZPO se ponovo jača. Ovo loše iskustvo je pokazalo da svakoj mobilizaciji za NOV i POJ treba prilaziti veoma oprezno i s mnogo više političkih i organizacionih priprema, kako bi se izbjegla neugodna iznenađenja. Treba ovdje reći da se ova greška na ovom području nije u toku rata više nikada ponovila, već naprotiv da su sve iduće mobilizacije bile veoma solidno pripremane. Ogromna većina ljudstva koje se tada vratilo kućama otišla je kasnije, a naročito tokom 1944. godine u NOV i POJ.[38]

Nešto kasnije, uslijed pritiska neprijateljskih snaga koje su sve žešće napadale, Štab ZPO-a odlazi iz Ražanca prema Posedarju i zadržava se na tom području skupa sa čitavim odredom. Prvi bataljon je bio smješten u Islamu Grčkom i Latinskom, a vodio je manje borbe sa četnicima koji su vršili ispade iz svojih baza u Smilčiću i Kašiću. Drugi bataljon, koji je imao u svom sastavu dvije čete i mitraljeski vod, bio je smješten u Poličniku.[39]

Negdje oko 17. studenoga 264. njemačka divizija probija se borbom kroz Liku i ulazi u područje sjeverne Dalmacije 19. studenoga. Njezin je glavni zadatak bio uništenje snaga NOV i POJ u sjevernoj Dalmaciji i zauzeće sjeverodalmatinskog otočkog arhipelaga. Dvadesetog studenoga 1943. godine otpočinje opći napad ove divizije, potpomognut lokalnim neprijateljskim snagama, na jedinice NOV i POJ smještene južno od ceste Šibenik–Skradin–Benkovac–Zadar. U tom periodu je na području između Biograda i Šibenika djelovao Sjeverodalmatinski partizanski odred, na otocima Ugljanu i Pašmanu Otočki partizanski odred, u Bukovici VII brigada XIX divizije i u trokutu Zadar–Nin–Novigrad Zadarski partizanski odred. Neprijatelj, međutim, nije uspio da u potpunosti realizira svoj plan, jer su snage NOV uspješno, boreći se i nanoseći mu svakodnevno gubitke, ometale saobraćaj i kretanje vojnih kolona po komunikacijama sjeverne Dalmacije i postepeno se povlačile u teško pristupačno brdsko područje Bukovice. Ovdje se povukao Sjeverodalmatinski i Kninski partizanski odred, a Zadarski djeluje uglavnom na svom području. Dvadesetdrugog studenoga u zoru njemačke snage se iskrcavaju na otoke Ugljan, Pašman i Murter, a partizani Otočkog odreda, koji su im pružili snažan otpor, uslijed velikog neprijateljskog pritiska povlače se na Dugi otok. U ovim borbama za otoke neprijatelj je upotrijebio 5–6.000 vojnika i 20–30 manjih ratnih brodova i koča.[40] Od momenta napada ove njemačke divizije pa sve do ljeta 1944. god. rađaju se povremeno ofenzive manjih ili većih neprijateljskih snaga na jedinice NOV i POJ u sjevernoj Dalmaciji, ali uglavnom bez težih posljedica za te

[38] Iz vlastitih ratnih zabilješki pohranjenih u Institutu za historiju radničkog pokreta SRH i izvještaje štaba XIX divizije od 27. XI 1943. g. štabu VIII korpusa NOV – iz Arhive VHI – reg. br. 19–1/5, k-516.

[39] Iz sjećanja Dane Potrebića.

[40] Iz knjige »Dalmacija u Narodno-oslobodilačkoj borbi«, strana 665, 666 i izvještaja štaba XIX divizije NOV od 27. XI 1943. o neprijateljskom prodoru na otoke i obalni pojas. VHI, reg. br. 19–1/5–K 516.

jedinice. Već na proljeće 1944. god. ovi napadi gube na svom intenzitetu, da bi konačno krajem ljeta iste godine njemačke jedinice i njihovi domaći sluge izgubili snagu i prešli u defenzivu.

Krajem studenoga 1943. godine štab ZPO-a nalazio se u kućama kraj ceste na »Matakovom brigu« u blizini Ražanca. Jedan bataljon je bio smješten u Dračevcu, a drugi u pravcu Posedarja. Pri štabu se nalazio prateći vod i ostalo osoblje. Ujutro, negdje između 7 i 8 sati, nešto ispod brijega na kojem se nalazio štab začula se pucnjava. Data je uzbuna, pa je štab s pratećim osobljem istrčao iz kuća, zauzevši položaje. Tada je utvrđeno da su napadnuti od njemačke prethodnice, koja je imala zadatak da iznenadi štab, ali je prethodnicu straža na vrijeme opazila. Istovremeno je ovaj položaj nadlijetao neprijateljski avion, koji je mitraljirao partizane. Prvi nalet neprijatelja bio je odbijen, ali zbog napada iz zraka, a istovremeno izloženi potpuno na goloj čuki, partizani su se morali povlačiti prema Radovinu. Bataljon ZPO-a koji se nalazio prema Dračevcu kad je čuo pucnjavu s Matakovog briga pojurio je u pomoć i došao u pravo vrijeme. Time je napad neprijatelja, kojem je cilj bio iznenadno uništenje štaba ZPO-a, bio promašen i odbijen. Naime, u međuvremenu je i neprijatelj dobio znatna pojačanja. U ovoj borbi s neprijateljem koji je došao iz pravca Zadra Odred je imao nekoliko mrtvih i ranjenih, a neprijatelj je zarobio i zamjenika komesara bataljona Alfonsa–Punču Baninu, koji je dan prije došao u štab odreda, a kako je bio nešto nagluh nije za vrijeme borbe na vrijeme čuo komandu za povlačenje prema Radovinu pa je ostao na brijegu i bio iznenađen i zarobljen. Kasnije je zatvoren u Zadru i strijeljan kao partizanski komesar. Gubici odreda u mrtvim i ranjenim bili su naneseni mitraljiranjem iz aviona.[41]

U prvoj polovini prosinca 1943. godine došlo je naređenje štaba grupe Sjeverodalmatinskih partizanskih odreda da u sastav XIX divizije ode čitav drugi bataljon s komesarom odreda Ferdom Toplakom. Naređenje je provedeno. S tim bataljonom osim komesara odreda otišao je i komesar bataljona Dušan Mandarić, komandant Zvonko Oštrić i obavještajni oficir Stevo Obradović. Tako je na ovom teritoriju ostao samo jedan bataljon ZPO i štab odreda s novodošlim komesarom Danom Berovićem[42] i njegovim zamjenikom Ivanom Živkovićem te obavještajcem odreda Kažimirom Zankijem. Od tog vremena pa sve do polovine ožujka 1944. godine ZPO je djelovao s jednim bataljonom, ali je štab odreda imao zadatak da dobrovoljnom mobilizacijom nanovo formira svoj drugi bataljon. Ovaj bataljon sa štabom odreda zadržavao se na području između Velebitskog kanala sa sjeverne strane i Poličnika i Murvice s južne, a zaletavao se u područje Nina i Privlake, tj. prema krajnjem sjeverozapadnom dijelu sjeverne Dalmacije. Kroz čitav prosinac 1943. godine i siječanj 1944. vodile su se uglavnom manje borbe s Nijemcima i četnicima.

[41] Iz sjećanja Dane Potrebića-Danje.

[42] Rodom iz Šibenika. Učesnik NOR-a od 1941. godine, nosilac partizanske spomenice. Bio član OK SKOJ-a za Sjevernu Dalmaciju, a kasnije i sekretar. U toku rata bio na raznim vojno-političkim funkcijama.

Dana 19. siječnja 1944. god. oko stotinu četnika iz Smilčića i stotinu Nijemaca napadaju oko 7 sati izjutra II bataljon II brigade, XIX divizije, kod sela Kašića. Istodobno je vodio borbu s neprijateljem i bataljon ZPO-a u Poličniku. Borba je vođena do 12 sati kada se bataljon ZPO-a povukao u dvije usamljene kuće sjeverozapadno od kote 161, selo Kožulj, i time onemogućio neprijateljski manevar. Tada je donijeta odluka za protivnapad, koji je izvršen u 16 sati. Nakon toga se neprijatelj povukao prema Smilčiću. U ovoj borbi neprijatelj je imao 5 mrtvih i više ranjenih, a snage ZPO-a i II bataljona II brigade 2 mrtva i 6 ranjenih. Kašić je ostao u rukama partizanskih snaga.[43]

Dana 24. siječnja II bataljon II brigade XIX divizije i bataljon ZPO-a prebacuju se na sektor Nina, a štab II brigade s ostalim snagama prebacuje se u Posedarje. Za to vrijeme neprijateljska avijacija bombardira Poličnik, Murvicu i Nin. Istodobno neprijatelj dobija pojačanja iz Like u cilju koncentracije svojih snaga po nekim mjestima sjeverne Dalmacije. Zbog toga II brigada XIX divizije dobija naređenje da se ponovo prebaci na teren Bukovice. Noću 25/26. siječnja II bataljon II brigade povlači se iz Nina u Vinjerac.[44] Bataljon ZPO-a ostaje u Ninu. Depešom štaba grupe odreda bilo je naređeno da se bataljon bori dok može, a kasnije da se prebaci na otoke, gdje je bio uglavnom slobodni teritorij. Takva situacija je ubrzo nastupila nadiranjem jačih neprijateljskih snaga s raznih strana, a naročito iz Zadra. ZPO se tada iz Privlake prebacuje na otok Vir, a odatle s tri motorna broda III POS (pod komandom Tome Šalova) kraj otoka Sestrunja na Dugi otok. Brod na kojem je bio štab odreda s još oko 40 boraca imao je kvar na motoru, pa se zaustavio na Sestrunju čitav dan radi popravka. Istoga dana su Nijemci pokušali invaziju otoka s dva broda, ali su ih borci ZPO-a uspješno odbili. Uvečer toga dana došao je po ovaj dio ZPO-a drugi ispravan brod, koji ih je prebacio na Dugi otok. Na Dugom otoku bataljon je ostao četiri dana, odakle se pod pritiskom jakih neprijateljskih snaga vratio s brodovima u Velebitsko podgorje i odatle u Bukovicu. U dogovoru sa štabom III POS ostavljena je jedna grupa od tridesetak boraca, koji su u Žmanu i Luci bili sedmicu dana, a onda su prebačeni na Vis, gdje su mjesec dana pohađali vojni kurs. Nakon toga su bili raspoređeni u jedinice XXVI, XX i XIX dalmatinske divizije..[45] Tokom veljače ZPO je izbjegavao sukobe s neprijateljem, koji je s jakim snagama bio u ofenzivi na čitavom području sjeverne Dalmacije. ZPO je stupao u borbu samo kada je bio prinuđen. Došavši u selo Parčiće u Bukovicu, bataljon ZPO-a je odmah istog dana bio napadnut od Nijemaca i četnika iz Kistanja. U ovoj borbi

[43] Iz izvještaja štaba XIX divizije NOV od 2. II 1944. Glavnom štabu i PO Hrvatske. Arhiv VHI, reg. br. 23–2, K–112.

[44] Iz istog izvještaja od 2. II 1944. god. Arhiv VHI.

[45] Iz sjećanja Dane Potrebića i ondanjeg borca ZPO-a Glavana Šime-Undeve iz Privlake. Živi u Zagrebu.

je sudjelovao jedan bataljon SDPO i jedan bataljon Kninskog partizanskog odreda. Borba je bila ogorčena tako da je bilo obostranih gubitaka, ali je neprijatelj imao znatno veće, oko 60 mrtvih i ranjenih.[46]

Nakon ove borbe ZPO je dobio zadatak da osigura i prebaci nekoliko stotina ranjenika i tifusara do obale između Draga i Pirovca, gdje su ih brodovi trebali prihvatiti i prebaciti na otok Vis. Ovaj zadatak je bataljon uspješno izvršio već druge noći po odlasku u pravcu obale. Prvu noć tokom prebacivanja ranjenika Nijemci i četnici sačekali su bataljon na prelazu preko ceste Kistanje–Benkovac i tu se razvila žestoka borba, ali se bataljon uslijed velike premoći neprijatelja morao povući uz manje gubitke. Međutim, druge noći bataljon se na istom području pod borbom uspio probiti, iznijevši ranjenike i tifusare i došao do Banjevaca i brda Crnogorke. Tu je predao ranjenike i tifusare komandi Zadarskog područja i komandi mjesta Vodice koji su ih dalje otpremili na brodove za Vis. Nakon toga je bataljon dobio zadatak da osigurava dolazak i otpremu savezničke pomoći u oružju, hrani i raznoj drugoj robi sa Visa kao i put za naše prve avijatičare i tenkiste koji su došli na Vis radi prijema tenkova i aviona. Bataljon je također imao zadatak da vrši dobrovoljnu mobilizaciju i da radi na formiranju Benkovačkog odreda, koji je trebao da preuzme tadanje operativno područje ZPO-a s njegovim zadacima.[47]

Oko 15. ožujka Zadarski bataljon se nalazio na području između Banjevaca i Radašinovaca. Komanda mjesta Vodice bila je u Banjevcima. Bataljon je vršio mobilizaciju. Nedaleko od bataljona, nekoliko kilometara južno, prema brdu Crnogorki, nalazila se Banjevačka omladinska četa od oko 50 omladinaca. Ova četa je oko 4 sata izjutra bila iznenada napadnuta od nekoliko stotina Nijemaca i ustaša iz pravca Vodica i Pirovca. Neprijatelj je došao s nekoliko tenkova. Četa je bila potpuno iznenađena i pobijena. Nakon toga je neprijatelj izvršio napad na Zadarski bataljon, boreći se s njime čitav dan po brdima iznad Vrane, Radašinovaca i Banjevaca, nastojeći bataljon dogurati do Vranskog jezera, opkoliti ga i tu ga uništiti. Borci na čelu sa štabom shvatili su namjeru neprijatelja i žilavo su se tukli, onemogućivši neprijatelju da provede svoju namjeru. Dolaskom noći neprijatelj se povukao, a bataljon je ostao na svojim položajima.[47]

PONOVNO FORMIRANJE ZADARSKOG PARTIZANSKOG ODREDA

U pismu štaba grupe SDPO od 7. ožujka 1944. godine, koje je upućeno Okružnom komitetu KPH Zadar, između ostalog stoji: »Prema naređenjima koje smo dobili od štaba VIII Korpusa i načelnika XIX divizije mi treba da izvršimo formiranje naših jedinica tako, da od današnjeg

[46] Iz sjećanja Dane Potrebića.
[47] Iz sjećanja Dane Potrebića.
[47] Iz sjećanja Dane Potrebića.

Zadarskog bataljona formiramo Zadarski odred koji će i dalje djelovati na sektoru Nin–Posedarje, a isto tako da formiramo jedan bataljon koji će djelovati na teritoriju okolo Jagodnje.«[48]

Kako iz ovog dokumenta tako i iz mnogih drugih vidljivo je da su štab grupe SDPO, štab XIX divizije i štab VIII korpusa od momenta odlaska II bataljona ZPO u prosincu u XIX diviziju – smatrali preostali prvi bataljon skupa s ranijim štabom ZPO-a Zadarskim bataljonom, koji se uspio održati sve do ožujka 1944. godine, kada je ponovo izdano naređenje za formiranje Zadarskog odreda, kojem je nukleus sada bio Zadarski bataljon. Formiranje drugog bataljona izvršeno je tako da je ljudstvo uzeto iz sastava Zadarskog bataljona pa su tako formirana dva manja bataljona. Za komandanta ponovo formiranog ZPO-a imenovan je Dane–Danja Potrebić, za politkomesara Ilija Pajić, koji je prije bio komesar dopunskog bataljona i razriješen ove dužnosti prije dolaska u ZPO, a za njegova zamjenika Dane Berović, ranije sekretar OK SKOJ-a Šibenik i član OKKPH Šibenik. Područje djelovanja novoformiranog ZPO-a ostalo je s težištem u Ravnim kotarima, a baze s kojih je trebao djelovati bile su Velebitsko podgorje, Starigrad, Vinjerac, Karin, Popović, Raštane i Ceranje.

Ponovo formiranje Zadarskog partizanskog odreda izvršeno je oko 8. ožujka u Banjevcima. Komandant novoformiranog bataljona postao je dotadanji zamjenik komandanta I bataljona Iso Pavlica (kasnije poginuo), a komesar je imenovan nešto kasnije, jer u momentu formiranja drugog bataljona nije bilo dovoljno kadra. Odredu je postavljen zadatak da se brojčano mnogo ne povećava, nego da se što više boraca mobilizira za brigade XIX divizije.

Nekoliko dana nakon ponovnog formiranja Odreda došla je na njegovo područje V brigada XIX divizije pod komandom Jove Bursaća. Ovo područje je obuhvatalo prostor između Stankovaca, Banjevaca, Dobre Vode i Radašinovaca. Sutradan po dolasku brigada je bila napadnuta jakim snagama neprijatelja iz Vodica preko Stankovaca prema Benkovcu, a iz Benkovca prema Ceranjama i Miranjama. Istog dana izjutra uputila se jedna neprijateljska kolona od Vrane za Benkovac, a druga u isto vrijeme iz Benkovca za Vranu. Drugi bataljon ZPO-a je, međutim, istog dana u 4 sata izjutra postavio zasjedu na cesti Benkovac–Vrana, položaj Veliki i Mali Umac, a druga četa istog bataljona na cesti Donje Ceranje, kota Prokop. Kolona neprijatelja jačine 40 vojnika bila je iznenađena na cesti Benkovac–Vrana i potpuno razbijena i uništena. Kolona koja je nastupala od Vrane prema Benkovcu uspjela je da odbaci četu koja je bila na Velikom i Malom Umcu. Jedna neprijateljska kolona došla je u Gornje Ceranje i zauzela položaje kod Prlinova stana. Dvije čete I bataljona ZPO-a pošle su da spriječe neprijatelja da ne prodre do Pristega. Kod Prlinova stana bilo je oko 35 neprijateljsikh vojnika. Jedna četa I bataljona dobila je zadatak da opkoli i uništi ovu neprijateljsku grupaciju, ali je u tome bila spriječena uslijed nadiranja jakih

[48] Tom V, knjiga 25, dokument br. 29, str. 140–144.

neprijateljskih snaga koje su se kretale cestom iz Stankovaca za Benkovac i čija je pobočnica, nastupajući kroz Pristeg, i motorizirana kolona udarila na četu partizana s leđa, prisilivši je da se povlači preko brisanog prostora. U isto vrijeme jedna kolona od 20 neprijateljskih kamiona i tenkova išla je kroz Banjevce za Vranu, izbacivši jaku pobočnicu, koja je išla kotama iznad Radašinovaca sve do Vrane. Za to vrijeme kretala se još jedna autokolona, dobro osigurana, iz Benkovca za Vranu, tako da je Zadarski partizanski odred bio potpuno opkoljen u Donjem Pristegu i Donjim Ceranjima.

Kad se čula pucnjava u Banjevcima i Radašinovcima jedna četa ZPO-a je odmah pošla na kotu 208 kod Radašinovaca sa zadatkom da spriječi neprijatelju prolaz iz Radašinovaca za Dobru Vodu kao i da spriječi neprijateljsku pobočnicu da ne bi udarila s leđa ZPO-u. Ova četa je tri puta odbila neprijateljski juriš, ali je ipak bila izbačena jakom minobacačkom vatrom. Bio je ranjen komandant bataljona Iso Pavlica. Četa se povukla prema koti 163 i prema Donjim Ceranjama, gdje se vodila borba do noći. U toku noći ZPO se prebacio na položaj iznad Radašinovaca u namjeri da izmanevrira neprijatelja i da mu dođe s leđa. Neprijatelj je ponovo napao 17. ožujka oko 7 sati jutrom na ZPO u Radašinovcima, jednom kolonom Vrana–kota Bak, a drugom Vrana–Radašinovci. Prethodnica su bili kamioni i tenkovi. Treća kolona je nastupala od pravca Vranskog jezera i Crnogorke, a četvrta od Pirovca preko čuka Stubice i Banjevačkih Stanova također prema ZPO-u. U isto vrijeme čula se neprijateljska paljba u Putičanjima tako da je ZPO u toku dana bio ponovo potpuno opkoljen i vodio žestoke borbe sa neprijateljem. ZPO je tražio pomoć od štaba divizije, ali je nije dobio nego naređenje da se i V brigada povuče u sastav divizije za Bukovicu, a ZPO da ostane na svom terenu i da se briga za smještaj ranjenika. Po dolasku noći brigada se povukla u naređenom pravcu, a ZPO je odnio ranjenike u brdo Crnogorku iznad Vranskog jezera sakrivši ih u šumu uz pomoć nekih obližnjih odbornika. Ranjenika je bilo oko 50, od čega oko 15 iz ZPO-a. Tek je ovdje ranjenicima pružena liječnička pomoć. ZPO je u ovim borbama imao četvoricu mrtvih i petoricu ranjenih, među kojima je bio i komandant I bataljona potporučnik Iso Pavlica. U ruke neprijatelja pala su tri puškomitraljeza i to kada su poginuli puškomitraljesci. Neprijatelj je imao mnogo veće gubitke, jer mu je potpuno bila uništena kolona koja je iz Benkovca išla prema Vrani, tj. oko 40 vojnika. Borba s neprijateljem bila je ogorčena i veoma teška. Odred je u toku borbe zajedno s brigadom, koja se nešto kasnije povukla, bio gotovo potpuno opkoljen i vodio borbu s mnogo premoćnijim snagama neprijatelja. Usprkos tome borci su se veoma dobro držali, a naročito se istakla II četa I bataljona. Bilo je i nekih pojava panikerstva kada su neki civili, koji su bili naoružani i vodili borbu sa ZPO-om protiv neprijatelja, gubili prisebnost i čak u nekim momentima bacali oružje i bježali pred neprijateljem.[49]

[49] Dokument br. 91, str. 427, iz izvještaja štaba SDPO od 23. ožujka 1944. štabu VIII korpusa NOV Jugoslavije o borbama od 5–20. ožujka. Arhiva VHI, reg. br. 32–1/2, k. 517 A.

Kad su ranjenici zbrinuti i skriveni ZPO je nastavio svoj put u rajon Stankovaca, gdje se nalazio štab Grupe SDPO, od kojega je štab ZPO-a zatražio pojačanje. Međutim, uslijed nedostatka ljudstva, pojačanje nije dobio nego naređenje da se ponovno vrati na teritorij Banjevaca, što je ZPO i izvršio. U to vrijeme na prostoru Skradin–Djevrske–Benkovac nalazila se regimenta SS »Brandenburg« koja je imala zadatak da ofenzivno djeluje protiv partizanskih jedinica i na »čišćenju terena«. ZPO se borio s dijelovima te regimente, nanosio joj gubitke, ali se i sam izmorio u stalnim borbama, ne samo protiv Nijemaca nego i protiv ustaša i četnika, pa mu je tako prijetilo potpuno uništenje. Zbog toga je štab ZPO-a, ocijenivši veoma teškom situaciju Odreda, odlučio da se izvuče iz ove opasnosti potpunog opkoljavanja i uništenja, a u cilju obnove i sređenja Odreda, da se probije uz brdo Sopanj prema Skradinu, u šumu »Dugu«. Putem prema toj šumi ZPO kod Previje pod Sopnjom nailazi na komandu zadarskog područja, Okružni komitet KPH Zadar, komandu mjesta Vodice i još neka lokalna rukovodstva. U dogovoru s njima štab ZPO-a odlučuje da ostane na tome području, jer mu je izgledalo da će i ovdje moći da provede svoju namjeru u život. Prvi bataljon je ostao u rajonu Sopnja, a drugi u rajonu brda »Sveti Ilija«. Treću noć po dolasku u ovo područje ZPO je oko 2 sata u noći bio napadnut od jakih neprijateljskih snaga, koje su došle iz Vodica i Biograda n/m preko Banjevaca. Najprije je bio napadnut drugi bataljon i odsječen od prvog bataljona ZPO-a i ostalih drugova. Bataljon se, međutim, pod zaštitom noći uspio povući prema Čistoj Velikoj i Čistoj Maloj, gdje se zadržavao u toku dana. U toku dana ovaj se bataljon okrenuo i napao neprijatelja koji je glavninom svojih snaga napadao prvi bataljon ZPO-a, štab Odreda, Okružni komitet, komandu područja itd. U ovim rukovodstvima i pri njima bilo je oko stotinjak naoružanih drugova, koji su se stavili pod komandu ZPO-a, boreći se svi zajedno žilavo i uspješno čitav dan s neprijateljem, sve do 20 sati. Na obje strane bilo je znatnih gubitaka. Kad je prošao prvi napad neprijatelja i prva iznenađenja komanda odreda je u dogovoru s ostalim drugovima izvršila raspored svojih snaga u tri obruča oko brda na kojem se vodila borba. Neprijatelj nije uspio, usprkos žestokim napadima, da probije bilo koji obruč, premda se obilato služio tenkovima. Zbog velike strmine brda granate iz topova koje su imale položenu putanju nisu mogle da u većem broju padaju po vrhu brda, tj. na partizane, nego su obično podbacivale ili prebacivale cilj. Na vrhu brda bila je smještena glavnina partizana. Kad se neprijatelj povukao odred se, pokopavši desetoricu mrtvih, vratio u rajon Banjevaca, odakle se nakon nekoliko dana, početkom travnja, prebacio prema Jagodnji, Tinju i Lišanima.[50]

Tako je ponovo formirani Zadarski partizanski odred prošao uspješno svoje prve borbe, koje su nesumnjivo bile mnogo teže i krupnije od onih prvih borbi tek formiranog ZPO-a u rujnu 1943. god. Tada je ZPO borbe

[50] Iz sjećanja Dane Potrebića i iz dokumenta br. 77, knjige 25. tom V, iz izvještaja štaba XIX divizije NOV od 21. III 1944.

vodio pod lakšim uvjetima prvenstveno zato što su snage neprijatelja bile brojčano slabije, a i moral mu je bio lošiji s obzirom na izgubljenog saveznika neposredno po kapitulaciji Italije. Novodošle neprijateljske snage tek su se sređivale. One još nisu imale veći broj domaćih lokalnih snaga uza se. Neprijatelj je uglavnom bio stacioniran u nekoliko najkrupnijih garnizona u sjevernoj Dalmaciji. Najveći dio teritorija bio je slobodan, tako da je manevarski prostor Zadarskog partizanskog odreda bio vrlo velik. Brojčano je ZPO imao tada i više boraca, oko šest stotina, a bio je i bolje opremljen, jer je imao znatne količine raznovrsnog oružja zaplijenjenog od Talijana. Uprkos tome što je vojnička pa i politička situacija kasnije bila lošija, ne samo za snage ZPO-a nego i po ostale jedinice NOV i POJ koje su djelovale na području sjeverne Dalmacije, neprijatelj nije uspio da uništi XIX diviziju i partizanske odrede, niti da pridobije većinu stanovništva za svoje ciljeve. Premda je ZPO vojnički bio u znatno težim situacijama, na njegovoj strani bio je sada jedan veoma snažan faktor, a to je prekaljenost i veliko iskustvo boraca, koji su imali iza sebe mnogo uspješnih borbi s neprijateljem i pred sobom sigurnu perspektivu konačne pobjede. U borbama koje su vođene pod raznoraznim uvjetima bilo u napadu ili u obrani, po kiši, snijegu i lijepu vremenu, u brdima i na ravnici, u šumi i na kršu, siti i gladni, obučeni ili u prnjama, s mnogo municije i gotovo bez nje, u frontalnom sukobu ili potpunu okruženju, formirao se tip borca, spremna na sve moguće poteškoće, pravog partizana, svjesnog da se svaki neprijateljski obruč može savladati i svaki iznenadan napad neprijatelja odbiti, pa čak i pretvoriti u njegov poraz. Također treba podvući da je komandni kadar ZPO-a dobio nova iskustva i uspješno položio ispit.[51]

POVRATAK U VELEBITSKO PODRUČJE I SJEVEROZAPADNI DIO RAVNIH KOTARA

O tome kakva je bila vojno-politička situacija u Ravnim kotarima u travnju 1944. godine najbolje nam govori izvještaj štaba grupe SDPO od 15. travnja 1944. god. upućen štabu XIX divizije NOV, gdje se između ostalog navodi:

»Odsustvom naših jedinica sa tog sektora i čestim represalijama, te pojačanim terorom od strane neprijatelja, ustaša i četnika, narod se tog kraja osjeća ugrožen i usamljen bez naših jedinica. Prema momentalnom raspoloženju masa postoji vjerojatnoća da bi se spuštanjem naših jedinica na sektor Nin–Posedarje moglo na dobrovoljnoj bazi mobilizirati veći broj ljudstva za naše redove, razumije se u koliko to neprijatelj pravovremeno ne osujeti. Budući da je tamo neprijatelj izvršio prisilnu mobilizaciju svega do čega je stigao, raspoloženje tih ljudi prema okupatoru je vrlo slabo. Ima slučajeva da četnici koji se nalaze pod oružjem,

[51] Na temelju sjećanja Dane Potrebića i autora A. M.

ne pucaju na naše borce, već im daju svoje vodiče i provode u određenim pravcima. Slučaj u Gornjem Zemuniku. U vezi s ovakvom situacijom uputili smo naš Zadarski partizanski odred na sektor Nin–Posedarje sa zadatkom mobilizacije novih boraca, prikupljanja dezertera, likvidacije pojedinih neprijateljskih agenata i razbijanja manjih neprijateljskih uporišta.«[52]

Zadarski partizanski odred je zaista u to vrijeme dobio naređenje od štaba grupe SDPO da se prebaci na područje Posedarje–Nin. U tu svrhu je odmah uputio udarnu grupu od dvadesetak boraca da ilegalno ispita situaciju na tom području. Na povratku, nakon izviđanja vod je dao izvještaj da je situacija za djelovanje odreda u tom području vrlo teška. Štab ZPO-a je ipak odlučio da se prebaci na to područje preko Biljana i Gornjeg Zemunika i da u toku noći dođe u rajon Grgurice, tj. u predjel između Posedarja, Slivnice i Poličnika. Štab ZPO je odlučio da se odmah po dolasku u Grgurice izjutra izvrši napad na ustaške posade u Posedarju, Slivnici, Visočanima i Poličniku u cilju njihova uništenja i stvaranja slobodnog teritorija za bazu odreda. Najprije se mislilo napasti Posedarje i Slivnicu, a onda ostale. Ovaj plan nije ostvaren, jer je Odred kasno stigao u Gornji Zemunik, gdje je od tamošnjih odbornika saznao da se i u Suhovarama smjestila ustaška posada, za koju se nije znalo, a preko tog sela se Odred morao prebaciti. Borba s tom ustaškom posadom onemogućila bi mu pravovremeno prebacivanje u rajon Grgurice i realizaciju njegova plana. Zbog toga je štab Odreda odlučio da se za sada povuče natrag preko Biljana u Jagodnju, što je i učinjeno. Tada je Odred nastavio dalje put preko Cerenja kraj Benkovca, preko Popovića u Bukovicu, zaustavivši se 17. travnja u Bilišanima, gdje se jedan dan odmarao od naporna puta i krenuo dalje. Drugi dan oko 10 sati Odred je stigao u Starigrad pod Velebitom. Premda ovim putom nije bilo borbe, putovanje je bilo mukotrpno, jer se uglavnom išlo noću, a borci su bili iscrpljeni uslijed dugotrajnih napora i slabe ishrane. Cijelo vrijeme ovih velikih teškoća za Odred kudagod je prolazio narod ga je pomagao, i to je svakako bio presudni faktor za njegovo održanje i uspješno djelovanje.[53]

Odmah po dolasku u Starigrad štab ZPO se povezao s mjesnim odbornicima iz Vinjerca i s obližnjim štabom odreda »Plavi Jadran«. Izvađeni su iz mora čamci koji su bili privremeno potopljeni i skriveni uz obalu, pa se čitav odred u toku noći prebacio u Ravne kotare preko kanala prema Slivnici.[54]

Odred je stigao u Starigrad 19. travnja 1944. godine, o čemu se u operativnom izvještaju štaba grupe SDPO od 28. IV 1944. govori između ostalog:

[52] Iz sjećanja Dane Potrebića.

[53] Iz sjećanja Dane Potrebića.

[54] MNO – FNRJ – ANOR, reg. br. 15/17–K–1603 A.

»Dana 9. aprila ovaj odred je izvršio pokret iz Bilišana za Starigrad sa zadatkom razoružanja neprijateljskog garnizona u Posedarju i stvaranja baza u Ravnim Kotarima. Istog dana ovaj odred zarobio je jedan neprijateljski čamac koji je vozio hranu za neprijateljsku posadu u Posedarju.«[55]

Od toga momenta, tj. od dolaska u Velebitsko podgorje pa sve do konačnog protjerivanja neprijatelja s područja sjeverne Dalmacije, ZPO se uglavnom nalazio u ofenzivi, napadajući okupatorske snage u predjelima tadašnjih općina Novigrad, Nin, Obrovac. Veći dio odreda je na kraće vrijeme u kolovozu prešao preko Velebita u Liku, po naređenju štaba VIII korpusa, gdje je neko vrijeme vodio borbe s Nijemcima, četnicima i ustašama, pa se onda ponovno vratio u Velebitsko podgorje i Ravne kotare. Kao što je naveo u svom izvještaju, ZPO je odmah po dolasku u Starigrad planirao napad na neprijateljske posade u Slivnici i Vinjercu. U Slivnici je bilo 120, a u Vinjercu 30 ustaša, naoružanih s dva teška mitraljeza, nekoliko puškomitraljeza, strojnica, puškama i ručnim bombama. ZPO je izvršio napad na tu neprijateljsku posadu u 23.30 noću i vodio borbu od 20. na 21. travnja. U ovom momentu brojno stanje ZPO-a u oba bataljona bilo je svega oko stotinu boraca. Za ovu akciju Odred je dobio pomoć u jednoj četi »Plavog Jadrana«, koja je osiguravala položaj prema Jasenicama. Partizanske snage bile su naoružane s tri teška mitraljeza, devet puškomitraljeza, 20 strojnica (automatska puška), jednim tromblonom i puškama.

Prvi bataljon ukrcao se na čamce u Starigradu, a iskrcao u uvali Bokulja, sjeverozapadno od Vinjerca. Odatle je krenuo kolonom po jedan preko kote 180 i izbio u Slimnicu, ali s jednim satom zakašnjenja uslijed zamorenosti boraca. Drugi bataljon je zbog nedostatka brodova za prebacivanje također zakasnio još više od prvoga. Prvi bataljon je, ne sačekavši dolazak drugoga, izvršio silovit napad na neprijateljske snage u Slimnici i natjerao ih u bjekstvo nakon pola sata borbe. U toku borbe stigao je na određeni položaj i drugi bataljon, koji je odmah bio upućen prema Vinjercu. Ustaška posada u Vinjercu, čuvši za borbu u Slimnici, sama je u panici napustila Vinjerac, pa je tako i ovo mjesto bilo oslobođeno od neprijatelja. U borbi na Slimnici neprijatelj je nakon kratke i žestoke bitke ostavio na bojištu 18 mrtvih i četiri zarobljena, a odveo je sobom i veći broj ranjenih. Jedinice ZPO-a u ovoj borbi nisu imale nikakve gubitke u ljudstvu i materijalu. ZPO je zarobio jedan teški mitraljez, 19 pušaka i 600 metaka za mitraljez, 60 pokrivača, 7 šatorskih krila, 25 ranaca i dvije zastave, kao i 500 kg brašna i manju količinu raznih konzervi. U borbi se naročito istakao prvi bataljon, koji je vodio bitku pod rukovodstvom komandanta Odreda. Također se istakao kurir štaba Ivko Predovan, kojega je jedan ustaša htio ubiti bombom, ali ga je Ivko uhvatio za gušu, pozvavši u pomoć komandanta Odreda, koji se nalazio u blizini.[56]

[55] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 10/1–12, K–1617, izvještaj od 20. IV 1944.
[56] VHI – JNA – ANOR – br. reg. 11/1–12, K–1617, izvještaj ZPO od 25. travnja 1944. godine.

Odmah poslije ove uspješne borbe, koju su borci ZPO-a, premda brojčano manji i znatno iscrpljeni, vodili velikim elanom, štab ZPO-a naređuje 23. i 24. travnja drugu akciju na ustašku posadu u Posedarju koja je brojila 91 vojnika. U ovoj akciji, koja je također uspješno izvršena, neprijatelj je imao četiri mrtva i deset zarobljenih, a ZPO je zarobio i 10 pušaka, 2000 metaka, 500 kg brašna, pisaću mašinu i razni drugi materijal. Međutim, neprijatelj je ovom prilikom ipak uspio ostati u Posedarju. Za vrijeme ovih akcija u sastavu ZPO-a dobrovoljno se javilo pedeset novih boraca, pa je tako Odred brojčano ojačao.[57]

Pošto se Zadarski odred još nije osjećao dovoljno snažnim da potpuno prijeđe na teritorij Ravnih kotara, on se nakon izvršenih akcija redovito povlačio u svoju bazu Starigrad–Seline u Velebitsko podgorje, kako bi se tu odmorio, prikupio nove snage i odatle izvršio nove napade na neprijateljske posade, popunjavajući ujedno svoje redove novim borcima i poučavajući ih u partizanskom ratovanju. Koristeći se ovom taktikom ZPO-a ustaše ponovo uspostavljaju svoju posadu u Slimnici sa 45 vojnika, a ZPO dne 28. travnja izdaje svom II bataljonu novu zapovijed za likvidaciju te neprijateljske posade. Napad je izvršen noću u 23 sata i neprijatelju su naneseni gubici.[58]

Osjetivši povratak ZPO-a na ovo područje i njegovo aktivno djelovanje neprijatelj je pokušavao da ga više puta iznenadi i uništi u njegovoj bazi u Starigradu i Selinama. Tako su neprijateljske snage u jačini od 250–300 vojnika, potpomognute jednim tenkom i topom 75 mm i s dva minobacača, dne 29. travnja u 4 sata izjutra krenule iz Obrovca i napale jednu četu II bataljona, koja je bila smještena u zaselku Jakići u Selinama. Druga četa ovog bataljona odmah je krenula u pomoć. Obje čete u zajedničkom djelovanju opkolile su neprijatelja i tukle se s njime sve do 16 sati, kada je neprijatelj dobio pomoć, uz čiju podršku se glavnina uspjela izvući iz obruča. Ovom prigodom je neprijateljski kamion naišao na postavljenu nagaznu minu i bio raznesen, a uništen je i top od 75 mm kao i teški minobacač. U prvom sumraku neprijatelj se brzo povukao prema Obrovcu, ostavivši na bojištu 21 mrtvog, među kojima 6 Nijemaca, a ostalo su bili četnici i ustaše. Opravdano se pretpostavljalo da je neprijatelj imao više mrtvih i ranjenih, ali ih je ponio sobom u garnizon.

Neprijatelj je također nadirao iz pravca Karlobaga prema Barić-Dragi, pokušavajući i s te strane da uništi ZPO. Jedna četa I bataljona bila je dodijeljena bataljonu »Plavi Jadran«. Neprijatelj je naišao s oko 250 vojnika, bez motorizacije, a pojačan jednim teškim minobacačem. Prva četa I bataljona postavila je nagaznu minu kod Barić-Drage, na koju je naišao neprijateljski kamion i bio uništen. Ova četa je stupila u borbu s neprijateljem i zaustavila ga u Barić-Dragi. Ovdje je neprijatelj imao 8 mrtvih. Na strani ZPO-a i »Plavog Jadrana« nije bilo nikakvih gubitaka; od neprijatelja su zarobljene manje količine

[57] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 5/1–11, K–1617, kao i iz sjećanja Dane Potrebića.
[58] VHI – ANOR – JNA, br. reg. 12/1–12, K–1617, izvještaj ZPO od 2. V 1944.

municije. U ovoj borbi naročito se istakao štab II bataljona ZPO-a te komandiri i komesari če`a, a i mnogi borci. Posebno se istakao nišandžija na teškom mitraljezu Krste Marinković, partizan II čete ovog bataljona, koji je zauzeo položaj u neposrednoj blizi ceste i premda ga je ugrožavala jaka minobacačka i topovska vatra nije se maknuo s položaja pa je tako svojom vatrom zadržao neprijatelja, koji nije mogao proći. Marinković je svojim mitraljezom omogućio i uništavanje topa. U toku borbe učinjen je i jedan veći propust. Naime, Prvi bataljon je zakasnio u pružanju pomoći Drugom, što je omogućilo neprijatelju da se uspješno izvuče iz obruča koji nije bio dovoljno čvrst.[59]

Nekoliko dana nakon toga napada, 1. svibnja, neprijatelj ponovo napada s još većim snagama partizanske jedinice u Velebitskom podgorju, smještene u rajonu Tribnja, Starigrada i Selina. Neprijatelju je bio cilj da uspostavi vezu Obrovac–Karlobag. U tome privremeno i uspijeva, jer je ZPO-u ponestalo municije pa se morao povući zajedno s »Plavim Jadranom« prema Velikoj Paklenici, Asanovcu i Rujnu. Ovom prilikom je neprijatelj ponovo uspostavio svoje posade u Vinjercu, s oko 40 ustaša, Slivnici sa 60 ustaša i u Posedarju sa 45. U tim posadama uglavnom su se nalazili novomobilizirani s oko 10% starih ustaša. Tada se u Islamu Grčkom nalazilo 100 četnika pod komandom poznatog izdajnika Milorada Stegnjajića, u Islamu Latinskom oko 30 četnika tzv. seoske milicije, u Ražancu 120 ustaša i oko 35 Nijemaca koji su svi zajedno služili kao osiguranje za iskrcavanje materijala u Ražancu, preko kojega je neprijatelj snabdijevao iz Rijeke svoje garnizone u sjevernoj Dalmaciji. Ražanac je u to vrijeme služio kao pomoćna luka, jer je Zadar bio stalno izložen bombardiranju iz zraka od strane Saveznika. Međutim, nešto kasnije doživljuje i Ražanac snažno bombardiranje, jer je ubrzo bio otkriven kao pomoćna luka.

U Poličniku je bila stacionirana glavna ustaška komanda za kotar Benkovac, s oko 60 ustaša. Moral novomobiliziranih ustaša bio je slab, a veći broj pozvanih ljudi nije se uopće odazivao ustaškim pozivima za mobilizaciju, nego se sakrivao i odlazio u NOV. Mnogi od njih su odlazili u najbliže partizanske jedinice, pa je tako i ZPO sve više jačao svoje brojno stanje. Tako se prvih nekoliko dana svibnja javilo dobrovoljno u ZPO oko 60 rodoljuba. U to vrijeme ZPO je imao dva bataljona, zamjenika komesara bataljona i zamjenika komesara četa. Dakle Svaki bataljon imao je dvije čete, a svaka četa po dva voda i svaki vod po dvije desetine. Sve ove jedinice imale su odgovarajući komandni kadar, osim zamjenika komandanta odreda, operativnog oficira bataljona, zamjenika komesara bataljona i zmjenike komesara četa. Dakle imale su najnužniji komandni kadar. U ovo vrijeme Odred je brojio oko 200 boraca, kojima je borbeni moral bio visok, premda disciplina još nije bila dovoljno razvijena.[60]

[59] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 14/1–12, K–1617, izvještaj ZPO-a.

[60] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 15/I–12, K–1612, izvještaj ZPO od 10. V 1944.

Nakon popuštanja neprijateljskog pritiska u Podgorju Odred se vraća u svoju bazu u Starigrad, gdje njegov štab odmah izdaje zapovijed za napad na ustašku posadu u Novigradu, koja je brojila 50 vojnika. Napad je izvršio Drugi bataljon ZPO-a dok je Prvi vršio osiguranje prema Obrovcu i Posedarju. Napad je izvršen noću od 9. na 10. svibnja oko dva sata poslije pola noći. Borci su prodrli u Novigrad, ali su se ustaše povukle u staru novigradsku tvrđavu, odakle su pružile žestok otpor. Pošto ZPO nije raspolagao težim naoružanjem, pokazalo se da tvrđavu nije moguće zauzeti bez velikih gubitaka, pa su radi toga dijelovi Drugog bataljona zadržavali ustaše u tvrđavi, a drugi krcali u brodove razni zarobljeni materijal, naročito hranu. Borci su ujedno prisutnom narodu objašnjavali značaj borbe, hrabrili ga da se ne boji neprijatelja, pozivali ga u borbu itd. Nakon ukrcavanja zarobljenog materijala bataljon se povukao, a s njime i sedmorica novih dobrovoljaca za ZPO iz Novigrada. U ovoj akciji ZPO-a neprijatelj je imao dva mrtva i nepoznat broj ranjenih. ZPO je izgubio jednog borca, a jedan je bio ranjen. Zaplijenjeno je pet neprijateljskih čamaca. U ovoj borbi naročito se istakao partizan, vodnik, Blaž Ivandić koji je predvodivši u jurišu na neprijatelja bio ranjen. Dobro su se pokazali i komandant Drugog bataljona Tomo Novica i komesar Grga Skovin. Premda ova akcija u cjelini nije uspjela, ona je ipak pozitivno odjeknula u Ravnim kotarima, jer su ustaše prije tvrdile da se partizani ne usuđuju napasti jače utvrđene neprijateljske garnizone kao što je Novigrad. Ovim partizanskim napadom ta je fama otpala.[61]

Sredinom svibnja neprijatelj je pripremao napad na sve partizanske jedinice grupe SDPO pa je u tu svrhu štab Grupe poslao upozorenje svojim jedinicama, zatraživši od njih odgovarajuću budnost. U svrhu ometanja ovih neprijateljskih planova saveznička avijacija je 15. svibnja bombardirala vojne ciljeve kod Posedarja, Vinjerca, Ražanaca i Novigrada, nanijevši neprijatelju ozbiljne štete i gubitke. Nastojeći da iskoristi aktivnost i pomoć savezničke avijacije, koje je učinak osim materijalnog bio i moralni, štab ZPO-a odlučio je da iste noći napadne posade u Vinjercu i Slimnici. U toku noći izvršen je napad na neprijatelja i naneseni mu gubici. Vrijedno je posebno opisati borbu koju su od 22. na 23. svibnja vodili Prvi bataljon i Prva četa Drugog bataljona ZPO-a od 2 do 5 sati poslije pola noći na liniji Vinjerac–Slimnica s ustašama i Nijemcima. U Slimnici se nalazila satnija VII bojne, a komandant joj je bio poznati ustaša iz Velebitskog podgorja bojnik Pivac Devčić. Posada je brojila oko 60 koljača, koji su u toku noći neposredno pred napad Odreda dobili pojačanje od oko 50 vojnika. Namjere neprijatelja na ovom položaju bile su da sprečava djelovanje ZPO-a u području Ravnih kotara, da se prebacuje u pravcu Starigrada i Selina i da koordinira svoje napade na ZPO s napadima iz pravca Obrovca i Karlobaga, kao i da sprečava dobrovoljnu mobilizaciju za

[61] VHI – JNA, Arhiva NOR-a, br. reg. 15/1–12, K–1612, izvjetaj štaba ZPO od 10. V 1944. štabu grupe SDPO.

NOV. Jedinice ZPO-a su se prevezle noću preko kanala: Prvi bataljon iz Starigrada u »Bokulju«, a četa Drugog bataljona koja se ukrcala u Selinama iskrcala se istočno od Vinjerca u jednu drugu dragu. Borci su išli prema neprijateljskim položajima u koloni po jedan, a kada su prišli na daljinu od 100 metara razvili su se u strijelce i krenuli dalje. Neprijatelj je pustio partizane vrlo blizu i zapucao na njih iz pušaka i mitraljeza, bacajući i ručne bombe. Partizani se, međutim, nisu smeli ni zaplašili, nego su naglo pošli na juriš, bacajući bombe na neprijatelja, koji se nalazio relativno dobro utvrđen u rovovima i bunkerima. Prvi bataljon je u svom prvom jurišu uspio zauzeti jače utvrđeni neprijateljski rov. Neprijatelj se, međutim, i dalje ogorčeno branio, bacajući bombe, kojih je mnogo imao, uz povike: »Ovo su koljači već tri godine! Nemojte misliti da ćemo vam se predati.« Prvi bataljon ZPO-a je u drugom jurišu zauzeo još jedan rov, pri čemu je ubijeno više neprijateljskih vojnika i zarobljeno nešto ratnog materijala. Neprijatelj koji se nije imao više kuda povlačiti ogorčeno se borio i nadao pomoći, koja mu je zaista u toku borbe i stigla. Prva četa Drugog bataljona vršila je napad na kotu 222 (Prkos) i došla također u neposrednu blizinu neprijatelja, ali ju je ovaj na vrijeme osjetio i zaustavio njezino napredovanje paljbom iz oružja i bombama. Ovdje je neprijatelj bio povoljnije smješten, jer je pred sobom imao brisani prostor, koji je bilo nemoguće prijeći bez većih gubitaka. Pa ipak su u toku ove borbe neki partizani uspjeli upasti u neprijateljski rov, kao što je bio slučaj s Danicom Kera, referentom saniteta Drugog bataljona, koja je zgrabila puškomitraljez od jednog neodlučnog borca i pucala u neprijateljski rov, iz kojeg je neprijatelj pucao teškim mitraljezom. Kada je ušutkala mitraljez Danica je skočila u neprijateljski rov, ali je bila ranjena iz neprijateljske strojnice. Borci su je uspjeli iznijeti i predati sanitetlijama. Za to vrijeme Druga četa bataljona ZPO-a vršila je osiguranje prema Jasenicama. Pošto je neprijatelju tokom borbe stiglo pojačanje, a već se razdanjivalo, jedinice ZPO-a su se povlačile prema Ždrilu na Maslenici, ali su tamo naišle na novu teškoću. Naime, kako je u toku noći zapuhala snažna bura, brodovi kojima se ZPO prebacio bili su razbijeni na hridinama, pa se Odred nije imao čime prebaciti. Međutim je ipak nekako pronađen manji čamac kojim se postepeno najveći dio Odreda prebacio na sjevernu stranu Ždrila, a preostali koji su znali plivati preplivali su tjesnac i tako došli na drugu stranu.[62]

ZPO je u ovoj borbi imao tri mrtva i četiri ranjena borca. Kod neprijatelja su gubici bili vjerojatno najmanje tri puta veći, ali se nije mogao tačno utvrditi broj mrtvih i ranjenih zbog nailaska noći i dolaska pomoći neprijatelju. Glavni cilj borbe ovom prilikom nije postignut, ali je neprijatelju bio zadan snažan moralni udarac, jer su borci ZPO-a, premda brojčano manji i slabije naoružani, naročito za osvajanje jačih utvrđenja, svojim smionim jurišima pokazali sposobnost da mogu upa-

[62] Na ovom mjestu je danas most preko kojega prelazi Jadranska magistrala. Raspon luka je 155 metara, a ukupna duljina mu je 316 metara.

dati pa i zauzimati jača neprijateljska utvrđenja. Neprijatelj je na taj način bivao sve manje siguran u svojim bunkerima i rovovima. Najvjerojatnije bi i ovu bitku bio izgubio da mu u zadnji čas nije stigla pomoć. Neprijatelj je uvidio da nema više posla s mladim i nesigurnim borcima nego s prekaljenim ratnicima, koji više ne prezaju ni od najtežih borbi prsa o prsa. Zato je ova akcija u svojoj biti ipak bila uspješna, jer se kod boraca ZPO-a razvila svijest o doraslosti i najtežim borbama. Nesumnjivo je i autoritet ZPO-a u očima naroda sve više rastao, a time je jačao i otpor naroda prema neprijatelju.[63]

Brojni napadi koje su s malim predasima vršili borci ZPO-a na neprijateljske posade ne samo da su nanosili neprijatelju znatne štete, nego su i stalno podržavali i razvijali ofenzivni duh i borbenu sposobnost jedinica ZPO-a, a ujedno na njegovu operativnom prostoru privezivali relativno znatan broj neprijateljskih snaga, olakšavajući time aktivnost XIX divizije u sjevernoj Dalmaciji. Narod ovog dijela sjeverne Dalmacije s velikim je povjerenjem i divljenjem gledao Zadarski partizanski odred, koji je svojim uspješnim borbama postajao dostojan imena borbenog, slobodarskog Zadra.

UKLJUČENJE PARTIZANSKOG ODREDA »PLAVI JADRAN« U SASTAV ZADARSKOG PARTIZANSKOG ODREDA – DALJE BORBE ODREDA

U prvoj polovini lipnja 1944. god. stiže naređenje ZPO-u od štaba grupe Sjeverodalmatinskih partizanskih odreda da se odred »Plavi Jadran«, koji je u stvari imao jedan bataljon, pripoji ZPO-u. Ovo naređenje je i izvršeno u prvoj polovini lipnja, o čemu štab ZPO-a izvještava, dana 12. lipnja, štab grupe SDPO u svom vojnom izvještaju. Tako je ZPO u svom sastavu imao sada tri bataljona, a u svakom bataljonu po dvije čete i jednu četu pri štabu Odreda koja je služila za održavanje veze i stražu pri štabu Odreda. Postojala je također i posebna minobacačka četa. – U to vrijeme neprijatelj pojačava svoje garnizone u Ravnim kotarima ustašama koje je doveo iz Like, Slavonije, Korduna, Banije itd. Neprijatelj svojim jačim snagama drži Ražanac, Vinjerac, Slimnicu, Posedarje i Novigrad. U tima garnizonima su uglavnom stacionirane stare ustaše-koljači, a u ostalim manjim posadama je seoska milicija, kao npr. u Ljupču, Briševu, Poljicima, Poličniku, Grguricama, Islamu Latinskom, Islamu Grčkom, Kašiću itd. Osjeća se također življa aktivnost neprijatelja, koji vrši drske ispade iz svojih garnizona, a posebno iz Obrovca preko Jasenica prema Selinama i Starigradu. Tako je npr. neprijatelj uspio da u Jasenicama mobilizira, što na silu, a što dobrovoljno, oko 60 lica u ustaše. Međutim, aktivnost neprijatelja da izvrši veću sistematsku mobilizaciju na širem području nailazi na veoma

[63] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 16/I–12, K–1617, izvještaj ZPO od 24. svibnja 1944.

loš odaziv, a borbenost i moral njegovih novomobiliziranih boraca veoma je slab i česti su slučajevi dezertiranja. Suprotno tome, sve veći broj patriota javlja se dobrovoljno u NOV, pa je tako na području Ravnih kotara, na sektoru djelovanja ZPO-a samo u nekoliko dana otišlo oko 180 ljudi u NOV.[64]

Između 9. i 10. lipnja jedinice ZPO-a vodile su borbu s neprijateljem na liniji Karlobag–Obrovac kod Jasenica i Modrica. Borba se vodila preko Masleničkog kanala u Posedarju i na brdu Kajmak. Borbu je vodio Prvi i Treći bataljon i jedna četa Drugog bataljona, a vođena je protiv 60 ustaša u Posedarju, 60 ustaša i 40 Nijemaca u Jasenicama i izvjesnog broja nepoznatih neprijateljskih snaga na koti 201. – Kajmak. Napad na neprijatelja u Posedarju uslijedio je noću između 9. i 10. lipnja, u tri sata izjutra. Borba u Jasenicama započela je oko 2 sata u noći. Jedinice ZPO-a koje su vodile borbu u Posedarju i na koti 201 vodile su borbu do 7 sati ujutro. Pod jakim pritiskom neprijateljskih snaga morale su se povući, preko Maslenice, u svoju bazu u Starigradu. Postojala je opasnost da neprijatelj prodre preko Jasenica i odsiječe odstupnicu, ali on nije uspio da potisne snage ZPO-a preko Maslenice. Jedinice ZPO-a kod Jasenica vodile su borbu s neprijateljem sve do 17 sati.

Glavni cilj ove borbe nije postignut, osim što su neprijatelju naneseni gubici, oko 10 mrtvih i veći broj ranjenih. Uspjeh je postignut utoliko što je neprijatelj, koji je napadao od Jasenica prema Selinama i Starigradu, bio odbijen i time osujećena njegova namjera da uništi čamce kojima se služio ZPO za prebacivanje u Ravne kotare. ZPO je u ovoj borbi imao jednog mrtvog i jednog ranjenog borca. Naročito se istakao komesar Prvog bataljona Ivica Knežević i vodnik Druge čete Prvog bataljona Jaša Vidaić.[65]

Noću između 22. i 23. lipnja jedinice ZPO-a vodile su borbu na položajima Novigrad–Smilčić–Posedarje–Maslinica i Obrovac–Jasenice. Borbu je vodio Prvi bataljon i jedna četa Trećeg bataljona ZPO. Ostale snage su bile na osiguranju ili u odredskoj rezervi. Neprijateljske snage su se sastojale od oko stotinu ustaša u Novigradu i 120 ustaša u Posedarju. Borba s neprijateljem vodila se od pola noći do 3 sata ujutro, a završila je povlačenjem jedinica ZPO-a, uglavnom iz sličnih razloga kao i prvi put. Neprijatelj je imao mrtvih i ranjenih, ZPO dva nestala. Iz ove akcije je štab ZPO-a izvukao zaključak da ubuduće ne napada jača neprijateljska utvrđenja bez težeg oružja. Osim toga u novigradskom garnizonu bile su ustaše-koljači, koji su se ogorčeno branili, jer su znali kakva ih sudbina čeka, pa su radi toga nastojali što bolje iskoristiti prednosti svog povoljnog strateškog položaja u Novigradu.[66]

[64] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 18/1–12, K–1617, izvještaj ZPO od 12. VI 1944. štabu grupe SDPO.
[65] Izvještaj ZPO od 12. VI 1944. VHI – JNA – ANOR-a, br. reg. 17/1–12, K–1617.
[66] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 19/I–12, K–1617.

Aktivnost ZPO-a u to vrijeme ovako objavljuje štab grupe SDPO u svom izvještaju od 19. lipnja 1944. štabu Korpusa NOV:

»U posljednje vrijeme Zadarski odred je u više navrata nastojao da likvidira neprijateljska uporišta na sektoru Nin–Posedarje, ali je svaki put neprijatelj poduzeo napade sa Ravnih Kotara i od pravca Obrovca u cilju da odsjeca snage koje su se prebacile u Ravne Kotare i da ih tako unitši. Zahvaljujući upornosti boraca Zadarskog odreda neprijatelj nije postigao željeni cilj. Prodiranje u Ravne Kotare dosta je onemogućeno od strane Podgorja pošto nedostaje brodova za prebacivanje vojske i što ne postoji mogućnost da se u Ravnim Kotarima opstane barem izvjesno vrijeme. Komunikaciju Karlobag–Obrovac neprijatelj ne drži i u posljednje vrijeme uopće ne koristi, samo što vrši drske ispade naročito od strane Obrovca.«

Na strani 6. istog izvještaja daje se ocjena o radu štaba ZPO-a:

»Štab Zadarskog odreda kao cjelina je dobar i dobro se snalazi. Stanje na sektoru njihovog djelovanja skučava rad ovog štaba i ograničava djelovanje. Ovaj štab je dosta ofenzivan i ima dobre volje za rad. Štabovi bataljona i komande četa u ovom odredu su dosta mladi, dok niži kadar je iz novih boraca koji su pridošli pred najkraće vrijeme.«[67]

U izvještaju štaba grupe SDPO br. 254 od 16. svibnja 1944. godine štabu VIII korpusa i štabu XIX divizije NOV i POJ govori se između ostaloga:

»Zadarski odred sve više prelazi u udarni odred i isti je sposoban da vodi borbu svuda po svakom zemljištu danju i noću. Udarna snaga ovog odreda je najbolja. U borbi u zasjednim mjestima može se upotrebiti u napadu i obrani.«[68]

Dana 13. lipnja 1944. godine ZPO je vodio borbu na području Posedarja, Slivnice, Vinjerca, Islama Latinskoga, Radovina, Ražanaca, Poličnika, Maslenice i Podgradine. Neprijatelj koji se nalazio u garnizonima Posedarje, Slivnica, Vinjerac i Islam Latinski bio je napadnut i likvidiran od strane jedinica ovog odreda. Odred je vodio borbu s 80 ustaša u Slivnici i s ustašama u Islamu Latinskom, kojima su pomogli četnici iz Islama Grčkog. Zadaci koje je Odred preuzeo uglavnom su izvršeni jer se neprijatelj povukao iz tih mjesta, ostavivši iza sebe 4 mrtva, a pretpostavljalo se da ih je bilo više. Zarobljeno je 6 ustaša, jedan laki minobacač s 80 metaka, dva teška mitraljeza sa 7.000 metaka, 16 pušaka i raznog drugog oružja i opreme. ZPO nije u ovim borbama imao nikakvih gubitaka. U ovoj akciji sudjelovao je Prvi bataljon i Druga četa Trećeg bataljona, a ostali dijelovi Odreda osiguravali su napad jedinica ZPO-a U ovoj borbi naročito se istakla Druga četa Prvog bataljona, na čelu s komandirom Srećkom Predovanom koji se istakao u jurišima na bunkere, zatim Druga četa Trećeg bataljona i borac Ivo Bokara iz Prve čete Prvog bataljona. Borci su u jurišima na bunkere golim rukama hvatali neprijateljske mitraljeze.[69]

[67] MNO – FNRJ – ANOR, br. reg. 22/17, K–1603 A, izvještaj štaba grupe SDPO od 19. VI 1944.
[68] MNO – FNRJ – ANOR, br. reg. 14/17, K–1603 A.
[69] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 20/1–12, K–1617, izvještaj ZPO od 1. VII 1944.

Početkom druge polovine lipnja 1944. godine ZPO je dobio naređenje štaba XI korpusa da se prebaci u Liku s dva bataljona, a treći da ostane u Starigradu pod Velebitom i da dalje djeluje upadajući i vršeći akcije u Ravnim kotarima. Razlog ovog privremenog prebacivanja u Liku bilo je teško stanje u Lici nakon jake neprijateljske ofenzive koju su na ovom području vodili Nijemci. Zbog toga je ZPO kao relativno dobro opremljena i borbena jedinica dobio zadatak da svojim prisustvom i borbenim akcijama pomogne ličkih jedinicama u razbijanju neprijatelja i podizanju borbenog morala jednog dijela Ličana.[70]

Štab ZPO-a izdaje 1. srpnja u tom smislu naređenje Prvom i Trećem bataljonu za pokret u pravcu Počitelja u Liku. Stigavši u Liku štab Odreda se prijavio štabu XI korpusa NOV i ujedno stavio pod komandu 35. ličke divizije, od koje je dobijao neposredne zadatke. Uz ova dva bataljona bila je i prateća četa.

Nekoliko dana po dolasku u Počitelj ZPO dobija naređenje od štaba 35. divizije za napad na neprijateljske garnizone u Ribniku i Bilaju. Zapovijed 35. divizije za napad stigla je sat kasnije nego što je bio planiran napad od štaba divizije. Zbog toga je Odred krenuo na izvršenje zadatka s jednim satom zakašnjenja. Za to isto vrijeme je 35. divizija vršila napad na Gospić, a ZPO je trebao svojom akcijom pomagati glavni napad. Neprijatelj protiv kojega je ZPO vodio borbu bile su dvije satnije ustaša i jedna satnija domobrana, tzv. »Grenadirska satnija«. Odred je trebao dobiti pomoć od savezničke avijacije, ali kako je zapovijed zakasnila nije uspio da dobije ugovorene znakove za vezu s avionima, tako da su avioni nehotice kasnije ometali tok borbe.

Napad na neprijatelja počeo je 9. srpnja u 13 sati, a nakon jednosatne borbe neprijatelj je razbijen i Ribnik zauzet. Odmah po istjerivanju neprijatelja iz Ribnika jedinice Prvog i Trećeg bataljona nastavile su proganjati neprijatelja prema Bilaju i uspjele u naletu zauzeti i željezničku stanicu Bilaj–Ribnik. Po zauzeću stanice snage ZPO-a nastavile su prodorom prema Bilaju, ali su u to vrijeme naišli savezнички avioni, koji su počeli napadati. Kako Odred nije imao ugovorene znakove, lako je moglo doći do zabune, pa je Odred zbog toga zaustavio svoje napredovanje i pošao u zaklon. Za to vrijeme neprijatelj se uspio srediti i zauzeti kote povrh Bilaja. Zbog toga, zbog nemogućnosti povezivanja sa štabom Treće brigade 35. divizije kao i sa samim štabom 35. divizije, a i zbog lošeg vremena, kao i pomanjkanja municije i hrane, Odred se povukao u Počitelj. Međutim, zadatak koji su imale jedinice ovog odreda bio je u osnovi izvršen. Neprijatelj je bio protjeran iz dva uporišta (Ribnik i Bilaj) koje su partizanske jedinice uspjele po prvi put u toku NOB u Lici zauzeti, makar i privre-

[70] Po sjećanju Dane Potrebića i Ratka Karavide, političkog komesara bataljona u ZPO. R. Karavida iz Novigrada, u NOP-u od 1941. Bio u VI ličkoj, a kasnije komesar bataljona »Plavi Jadran«. U JA do 1959. Sada rezervni kapetan I klase. Živi u Zadru.

meno. U ovoj borbi zaplijenjena je izvjesna količina oružja i konfiscirana stoka od narodnih neprijatelja. Sve skupa je veoma povoljno utjecalo na raspoloženje naroda u ovom dijelu Like. U ovoj borbi neprijatelj je imao gubitaka u ljudstvu, ali tačan broj nije bilo moguće utvrditi, jer je neprijatelj uspio da pokupi s bojišta svoje mrtve i ranjene. ZPO je imao dva mrtva. U ovoj borbi naročito se istakao Treći bataljon ZPO-a, koji je predložen štabu grupe SDPO za pohvalu. Naročito se istakao štab ovog bataljona, a posebno komandant Josip Kaštela i komandir Druge čete Prvog bataljona Mate Maras i komesar iste čete Srećko Predovan. Ovdje se istakao i komandir prateće čete štaba Odreda Vjekoslav Glavan. On je pod jakom neprijateljskom vatrom prenio teški minobacač u neposrednu blizinu neprijatelja i njime tukao neprijateljski položaj.[71]

U Počitelju je ZPO ostao nekoliko dana, a odatle se po naređenju štaba 35. ličke divizije prebacio na Ploču i zaposjeo Pločanski klanac radi sprečavanja napada ustaša iz Lovinca na slobodni teritorij u pravcu Mogorića, Vrepca, Udbine, Krbavskog polja itd. Na ovom položaju Odred je ostao 6–7 dana i vodio nekoliko uspješnih borbi s ustašama, koji su se pokušavali probiti iz Lovinca. Odred ih je svaki put suzbio. Za to vrijeme ZPO je na dobrovoljnoj osnovi mobilizirao četrdesetak Ličana u NOV.

Oko 17. srpnja Odred dobija naređenje od štaba 35. divizije da se vrati u svoju bazu i na svoj sektor djelovanja, tj. u Velebitsko podgorje. Drugog dana po dobijanju naređenja u 14 sati Odred je krenuo prema Metku, isturivši u tom pravcu i pravcu Počitelja svoje patrole u snazi jednog voda. Odred je stigao nesmetano u Medak istog dana u 17 sati gdje se smjestio na večeru i odmor. Isturene patrole su međutim primjetile neprijateljsku kolonu, koja se kretala od Ribnika prema Metku i Počitelju. Štab ZPO-a izdaje odmah čitavom prisutnom odredu usmeno naređenje za borbu. Borba je počela u 18 sati i trajala do 23 sata. Sutradan se borba nastavila u 4 sata ujutro i trajala do 20 sati istog dana. Neprijatelj s kojim je vođena borba bile su dvije bojne ustaša ukupno oko 1300 vojnika, Nijemci u jačini od oko 200 vojnika i četnički bataljon, pojačan domaćim četnicima iz Metka i Počitelja, u jačini od oko 400 vojnika. Neprijateljske jedinice su raspolagale s tridesetak karova, a sutradan su dobile i pomoć u kamionima i tenkovima, oko 10 vozila. Nekrijatelj je bio naoružan topovima i minobacačima raznih kalibara. Namjere ovako brojna i naoružana neprijatelja bile su da ZPO opkoli i potpuno uništi. Situacija u kojoj se Odred nalazio bila je veoma teška, naročito kada su u jednom momentu borbe četnici udarili iz šume, odredu s leđa. Međutim, zahvaljujući tome što su odmah rano ujutro drugovi Šime Miočić Mimina i Ratko Karavida poslali jedan vod pod sam Velebit, odred je razbio namjeru neprijatelja da ga potpuno opkoli i uništi pa se vještim manevrima izvukao iz gotovo zatvorena obruča, i to u dijelovima, u pravcu Podgorja. Odred

[71] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 23/1–12, K–1617, izvještaj ZPO od 21. VII 1944.

koji je u ovoj borbi mogao biti potpuno poražen uslijed iznenadnog napada mnogo premoćnijeg nepriajtelja, imao je svega petoricu mrtvih, 4 ranjena i nekolicinu nestalih. Neprijatelj je imao 17 mrtvih,a vjerojatno i znatan broj ranjenih. U ovoj borbi, koja je bila jedna od najtežih u toku postojanja Odreda, naročito su se istakli: komandant Trećeg bataljona Josip Kaštela, komandir Prve čete Trećeg bataljona Jovan Štrbo, komesar Druge čete Trećeg bataljona Ive Anzulović. Dobro se pokazao zamjenik komesara Prvog bataljona Vinko Stipišić, vodnik prvog voda Prve čete Ive Bokara, komandir Druge čete Prvo bataljona Mate Maras i komesar iste čete Srećko Predovan.[72]

U međuvremenu se Druga četa Drugog bataljona ZPO-a, koja je ostala u Podgorju, spustila u Ravne kotare i napala neprijateljsku posadu u Visočanima. Posada je brojila oko 45 ustaša. Nakon jednosatne borbe neprijatelj je u paničnom bijegu napustio Visočane i povukao se u Murvicu. Ustaše su imale jednog mrtvog, a ZPO jednog ranjenog. Tri dana poslije toga 250 ustaša i četnika i 82 Nijemca u toku noći zaobilaze jednu četu Drugog bataljona ZPO-a i zauzimaju položaje sve do Male Paklenice. Ujutro su se Nijemci iskrcali iz motornog broda u Rovanjsku, povrh Ždrila. Bataljon se nakon manjeg povlačenja ipak snašao, prešao u protunapad i potisnuo neprijatelja na njegove polazne tačke prema Obrovcu. Borba se vodila 16 sati, tj. od 5 do 21 na večer. Neprijatelj je ostavio na bojištu 17 mrtvih, a bataljon ZPO-a imao je 1 mrtvog, 1 ranjenog i 1 nestalog. Namjera neprijatelja bila je potpuno opkoljavanje i uništenje bataljona, u čemu nije uspio, a sam je imao osjetne gubitke. Za to vrijeme glavnina odreda vodila je borbu u Lici, ali se i ona uspješno othrvala neprijatelju i konačno oko 18. srpnja spustila u Podgorje. Odmah nakon povratka iz Like Odred zauzima Posedarje, Slivnicu i Vinjerac.[73]

PONOVO BORBE U RAVNIM KOTARIMA

Dana prvog kolovoza 1944. godine štab Grupe SDPO izdaje naredbu kojom se iz sastava ZPO-a izuzima Drugi bataljon i stavlja pod neposrednu komandu štaba Grupe odreda. Dotadanji Treći bataljon ZPO-a po ovoj naredbi postaje Drugi bataljon Zadarskog partizanskog odreda. U toj naredbi su ujedno izvršena imenovanja za rukovodeći kadar Odreda:

> »Za komandanta I bataljona Zadarskog partizanskog odreda bio je imenovan Miočić Šime – dotadanji v. d. komandant istog bataljona. Za političkog komesara I bataljona imenovan je bivši komesar štaba bataljona »Plavi Jadran« Ratko Karavida. Za zamjenika političkog komesara I bataljona ZPO – Stipišić Vinko, ranije zamjenik komesara II bataljona. Za vojno-obavještajnog oficira I bataljona bio je imenovan Peroš Ivica, dotada na istoj dužnosti.«

[72] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 24/I–12–K–1617, izvještaj ZPO od 22. VII 1944. i iz sjećanja Dane Potrebića i Ratka Karavide.
[73] MNO – FNRJ – ANOR, br. reg. 26/17–1603 A.

Za komandanta II bataljona ZPO-a imenovan je Josip Kaštela bivši zamjenik komandanta bataljona »Plavi Jadran«. Za zamjenika komanmanta II bataljona imenovan je Jovan Štrbo, bivši komandir čete iz bataljona »Plavi Jadran«. Za političkog komesara II bataljona imenovan je Marko Buljat, do tada komesar I čete I bataljona ZPO-a. Za zamjenika politkomesara II bataljona imenuje se Nikola Rastović, dotadašnji komesar čete iz bataljona »Plavi Jadran«. Za vojnoobavještajnog oficira II bataljona imenuje se Kažo Zanki, dotadašnji vojno-obavještajni oficir u II. Za v. d. intendanta ZPO-a imenuje se zastavnik Ante Ninić.

Za komandira I čete I bataljona imenuje se Ive Bokara, do tada v. d. komandir iste čete. Za pol. komesara iste čete imenovan je Krste Zurak, do tada vodni delegat u istom bataljonu.

Za komandira II čete I bataljona imenovan je Mate Maras, do tada na istoj dužnosti. Za političkog komesara II čete I bataljona imenovan je Srećko Predovan, do tada komesar iste čete.

Za komandira I čete Drugog bataljona imenovan je Jovo Jokić, do tada v. d. komandir iste čete. Za njegova zamjenika imenovan je Mile Poljak, do tada zamjenik komandira iste čete. Za političkog komesara I čete II bataljona imenovan je Ivica Anzulović, dotadanji komesar iste čete.

Za komandira II čete Drugog bataljona imenovan je Roko Oštrić, do tada komandir iste čete. Za političkog komesara II čete Drugog bataljana imenovan je Mate Žagar, do tada politički komesar iste čete. Za zamjenika komandira II čete I bataljona imenovan je Mate Ivandić, do tada na istoj dužnosti.

Za zamjenika komandira prateće čete imenovan je Vjekoslav Glavan, do tada na istoj dužnosti, a za političkog komesara prateće čete Joso Trošelj, do tada također na istoj dužnosti.

U istoj naredbi štab Grupe SDPO pohvaljuje za hrabro držanje u borbama s neprijateljskim jedinicama u Lici i Ravnim kotarima ove borce i rukovodioce Odreda:

Marka Buljata, komesara I čete I bataljona ZPO-a, Srećka Predovana, komesara II čete I bataljona, Ivu Bokaru, vodnika 1. voda I čete I bataljona, Josipa Kaštelu, komandanta III bataljona i komesara istog bataljona Ivicu Kneževića, Vinka Stipišića, zamjenika komesara III bataljona, Matu Marasa, komandira II čete I bataljona, Nikolu Restovića, komesara II čete II bataljona, Miloš Jakšića, komandanta II bataljona i Branka Kosovića, zamjenika II bataljona.

Ova naredba o pohvaljenima bila je pročitana pred jedinicama ZPO-a, a pohvaljeni istaknuti za primjer svima.[74]

U svom operativnom izvještaju od 5. kolovoza 1944. godine štabu VIII korpusa NOVJ štab grupe SDPO na str. 2. i 3. između ostalog kaže:

[74] Naredba štaba grupe SDPO od 1. kolovoza 1944. god. Potpisana od pol. komesara Milana Munižabe i komandanta Šime Ivasa.

»Štab grupe donio je odluku da sa prištabskim jedinicama krene za primorje i Ravne Kotare, te da se poveže sa jedinicama Benkovačkog i Zadarskog odreda. U večer 24 jula izvršen je pokret preko komunikacija Benkovac–Bribirske Mostine. Proboj neprijateljskog obruča izvršen je sa uspjehom i bez borbe. Neprijatelj je posjeo najvažnije položaje, a ujutro 25. jula neprijatelj je potpuno zaposjeo sve prilaze putu iz Bukovice za primorje i Ravne Kotare. Neprijateljske motorizirane snage koje su se nalazile u primorju i Ravnim Kotarima noću od 24/25. srpnja krenule su preko Obrovca i Djevrsaka za Bukovicu u ofanzivu, dok su u Ravnim Kotarima i u primorju ostale oslabljene neprijateljske snage. U prvoj noći marša, štab grupe sa prištabskim jedinicama probio se za Radašinovce gdje je predanio. Poslije neprijateljske ofenzive na primorje nijedna jedinica u sastavu nije ostala u cjelosti na kotaru Benkovac i Vodice, a sam Benkovački odred nalazi se na Dugom otoku. Takova situacija, obzirom na raspolaganje sa operativnim jedinicama, prisilila nas je da se odlučimo za prebacivanje Zadarskog odreda. Donijeli smo odluku da se prebacimo u večer 26. jula za Jagodnju, a odatle 26. na večer da krenemo u pravcu Jagodnja–Polača, Donje Biljane, Islam Grčki–Posedarje–Vinjerac–Starigrad, kod Zadarskog odreda. Marš je tekao prema predviđenom planu i prepreka na putu nismo imali. Ujutro 27. jula u 9 sati stigli smo u Starigrad. Noću 23/24. jula prema dobivenom naređenju Zadarski odred sa jednim dijelom svojih snaga upao je u Ravne Kotare i uspio protjerati neprijatelja iz garnizona Grgurice i Grčkog Islama. Neprijatelj je u ovim garnizonima osjetio naše jače snage i pobjegao u Smilčić i Zemunik. U ovoj akciji zarobljena su tri ustaša i dva ubijena. Zarobljene su 4 puške, oko 1000 kg raznog materijala i hrane u ustaškom magazinu i oko 3.000 talijanskih metaka. Snage odreda su se povukle iz Ravnih Kotara za Podgorje 25. jula pošto je neprijatelj vršio intervenciju sa svojim jačim snagama od više pravaca.

Dana 28. jula jedan bataljon Zadarskog odreda prebačen je u kotare sa zadatkom likvidiranja ustaškog garnizona u Visočanima. Neprijatelj je prije početka napada pobjegao u povukao se u Poličnik. Od tog vremena manji dijelovi Zadarskog partizanskog odreda ostali su djelovati u Ravnim kotarima.«[75]

Noću između 7. i 8. kolovoza I bataljon ZPO-a izvršio je napad na ustaški garnizon u Islamu Latinskom. U garnizonu je bilo oko 250 ustaša, naoružanih sa 4 puškomitraljeza. Borba je počela 7. srpnja u 11 sati i 45 minuta. Nakon izvjesnog vremena pošto je bataljon ZPO-a napadao iz svojih oruđa, upotrebljavajući pri tome jedan laki i jedan teški minobacač, ustaše su u paničnom bijegu napustile svoje položaje, ostavivši na bojištu 11 mrtvih, među kojima i svog ubijenog komandanta posade. Zarobljena su dva ustaška vojnika i zaplijenjeno nešto oružja i opreme sa hranom. Na strani ZPO-a bio je jedan borac lakše ranjen.[76]

Noću između 11. 12. kolovoza vodio je I bataljon ZPO-a i prva četa II bataljona i prateća četa borbu sa četnicima u Islamu Grčkom i Latinskom. Četnika je bilo 127 (domaća milicija), naoružanih jednim puškomitraljezom, jednom strojnicom i puškama. Odluku za ovu akciju donio je štab Odreda. Borba je počela u 0,30 sati i odvijala se po fazama. Dijelovi ZPO-a koji su napadali od pravca Kašića prema Islamu Grčkom naišli su na neprijateljsku patrolu i u sukobu ubili jednog iz sastava patrole. Dijelovi ZPO-a koji su napadali sa sjeverne i zapadne strane Islama Grčkog otvorili su vatru na neprijatelja i u vezi sa sna-

[75] MNO – FNRJ – ANOR, reg. br. 26/17, K–1603 A.
[76] 10. VIII 1944 25/1–12, K–1617, Izvještaj štaba ZPO. VHI – JNA – ANOR.

gama II bataljona izvršili munjevit napad na neprijatelja, uspjevši ga raspršiti i ovladati njegovim položajem. Pošto se u obližnjem Kašiću nalazila neprijateljska posada, a u Smilčiću osim domaćih neprijatelja bilo i 150 Đuićevih četnika, ZPO se povukao u Islam Latinski, koji je neprijatelj napustio u paničnom bijegu pri napadu na Islam Grčki. Četničke snage iz Kašića i Smilčića su pokušavale napadati na Islam Latinski, ali bez uspjeha. Tako je Odred izvršio zadatak, tj. zauzeo neprijateljsko uporište Islam Grčki, ubivši jednog četnika i zarobivši osam. Zaplijenio je nešto oružja i razne druge opreme, među kojom i jedan motor-kotač. Na strani ZPO-a nije bilo gubitaka. U ovoj borbi dobro su se držale jedinice Prvog i Drugog bataljona, a njegov komandni kadar uspješno je rukovodio akcijom. U borbi se naročito istakao zamjenik komesara Prvog bataljona Vinko Stipišić.[77]

Za ovaj mjesec ZPO sve više proširuje svoju borbenu aktivnost u Ravnim kotarima, gdje se već polovinom kolovoza nalazi veći dio njegovih snaga, koje napadaju ustaške posade i garnizone. Na bazu odreda u Velebitskom podgorju već dulje vrijeme neprijatelj ne vrši nikakve napade. On se izgleda pomirio sa situacijom i nema vjerojatno snage da vrši pritisak u tom pravcu. Njegova aktivnost je sada usmjerena na održavanje pozicija u Ravnim kotarima, ali je tamo ZPO već uspio da svojim napadima unese izvjesnu demoralizaciju među neprijateljske redove, a naročito ustaške i četničke posade.

Zadarski partizanski odred u to vrijeme sastojao se od novomobiliziranog ljudstva, a manjkalo je komandnog kadra, kao npr. zamjenik komandanta Prvog bataljona, zamjenik komesara čete, dva zamjenika komandira čete i četiri delegata voda. Štabovi bataljona nisu imali nikakva vojničkog niti političkog kursa, ni škole. Uza sve to borbeni moral i disciplina boraca bili su veoma povoljni u odredu, koji je uglavnom zahvaljujući tome i uspijevao u svojim napadima. U odredu se za vrijeme kratkih predaha, od borbe do borbe, vršila osnovna vojnička i politička nastava s borcima , gdje su oni dobijali najosnovnija znanja o svome oružju i načinu borbe s neprijateljem, kao i politička objašnjenja ciljeva i međunarodne vojno-političke situacije. Mlađi borci su zazirali od akcija koje su bile udaljenije od njihova rodnog kraja, ali se ovaj problem postepeno ublažavao upornim političkim djelovanjem među njima.[78]

Sredinom kolovoza 1944. godine vojno stanje neprijatelja na području djelovanja ZPO-a bilo je ovakovo:

U Novigradu 160 ustaša naoružanih s dva teška mitraljeza, dva puškomitraljeza, dva laka minobacača i puškama. U ovom garnizonu bilo je neko vrijeme par stotina ustaša iz razbijenih garnizona u Posedarju, Islamu Latinskom i Slivnici. Oni su se tu privremeno povukli s namjerom da se vrate u svoje baze. Međutim, njihov borbeni moral bio je vrlo nizak, a raspolagali su relativno slabim naoružanjem. Ova grupa se

[77] VHI – JNA – ANOR, izvještaj štaba ZPO od 12. VIII 1944, 26/1–12–1617.
[78] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 26/1–12, K–1617, izvještaj ZPO od 12. VIII 1944.

postepeno pretvarala u razularenu bandu bez ikakva morala i vojničke discipline, pa se njih oko stotinu, kada su ostali bez hrane, prebacilo u Jasenice u namjeri da se ulogore negdje u Velebitu, blizu svojih kuća.

U Smilčiću 160 četnika, uglavnom domaćih. Naoružani s tri teška mitraljeza i jednim puškomitraljezom, jednim lakim bacačem i puškama.

U Kašiću oko 100 domaćih četnika s jednim teškim mitraljezom i puškama.

U Islamu Grčkom oko 70 lokalnih četnika. U Donjem Zemuniku 40 ustaša s jednim puškomitraljezom i jednim lakim bacačem, kao i 30 žandara i 35 policajaca.

U Pridrazi 40, uglavnom domaćih, ustaša s jednim puškomitraljezom i puškama.

U Smokoviću oko 150 lokalnih četnika. U Poličniku oko 60 ustaša naoružanih jednim teškim mitraljezom i jednim puškomitraljezom.

U Visočanima oko 50 domaćih ustaša. U Murvici oko 60 ustaša naoružanim jednim puškomitraljezom.

U Suhovarama oko 40 lokalnih ustaša s dva puškomitraljeza.

U Ražancu oko 40 Nijemaca i 40 ustaša kao stalna posada. Ražanac je služio kao luka za prihvat i otpremu ljudstva i materijala u raznim pravcima za Nijemce i ustaše. Tako se u Ražancu ponekad nalazilo i po nekoliko stotina mobiliziranih ustaša koji su čekali na otpremu u pravcu Sušaka.

U Ninu 120 Nijemaca, tri topa, dva puškomitraljeza. U Ninskim Stanovima (Vrbica) 40 Nijemaca, tri puškomitraljeza. U Privlaci 80 Nijemaca koji su sastavni dio garnizona u Ninu.

U Petrčanima 150 Nijemaca, među kojima izvjestan broj Poljaka, od kojih su neki tražili vezu za odlazak u partizane.

U Poljicima, zaselak Žerava, oko 200 Nijemaca naoružanih s dvanaest topova, koji su rasprostranjeni na liniji od Žerave do Ljupča.

U Zadru oko 1200 Nijemaca, koji su raspoređeni većinom na prilazima u grad. U ovom garnizonu nalaze se i Nijemci koji su napustili garnizon na aerodromu kod Donjeg Zemunika.

U Obrovcu oko 260 Nijemaca, 280 četnika i 40 ustaša.[79]

Prema tome na području djelovanja ZPO-a u kolovozu 1944. godine bilo je oko 2.090 Nijemaca, 595 ustaša, i to bez onih nekoliko stotina razbijenih iz Posedarja, Slivnice i Islama Latinskoga, i 760 četnika ili ukupno oko 3.765 neprijateljskih vojnika, ako uračunamo i garnizon u Zadru. Ova neprijateljska vojska bila je ušančena u svojim garnizonima na području borbene aktivnosti Zadarskog partizanskog odreda, a sam odred brojio je u to vrijeme 350 boraca, koji su se borili na svojoj zemlji, za njezino oslobođenje od tuđina i domaćih izdajica. Osim toga, opća vojno-politička situacija u Jugoslaviji i svijetu bila je nepovoljna

[79] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 7/1–14, K–1617, izvještaj štaba ZPO od 18. VIII 1944.

za neprijatelja. Oko Zadarskog odreda uspješno je djelovao Benkovački odred, Otočki odred, XIX divizija i 35. lička divizija, koji su također s uspjehom tukli neprijatelja. Neprijatelj, iako brojan, nije imao odgovarajući moral, a ponegdje ni naoružanje. ZPO, osim što je najveći dio svog naoružanja »dobijao« od neprijatelja u borbama, dobijao je i pomoć u naoružanju i materijalu od saveznika s Visa preko raznih kanalaveza. Tako je ZPO zaista postao udarni odred koji je napadao neprijatelja i protjerivao ga iz manjih garnizona, šireći svoj slobodni teritorij.

Noću između 21. i 22. kolovoza Prva četa Prvog bataljona i Prva četa Drugog bataljona ZPO-a izvršile su napad na ustaše u Poličniku. Ustaša je bilo oko 70, među kojima i nešto domaće milicije, naoružanih teškim mitraljezima, dva puškomitraljeza i puškama. Ustaše su se odmah povukle kad su primjetile snage Odreda, a ostavile su samo patrolu koja je zapucala na ZPO i pobjegla. Ovom prilikom uslijed slabe veze došlo je do zabune i međusobnog puškaranja između ovih dviju četa koje su u noći zamijenile jedna drugu za neprijatelja. Na sreću je ubrzo prekinuta borba, jer se vidjelo da je po srijedi zabuna, pa su izbjegnute nepotrebne žrtve.

Između 23. i 24. kolovoza jedna četa Prvog bataljona ZPO-a s komandantom Odreda opkolila je ustaše u Lovincu kraj Poličnika i u svanuće zarobila 10 ustaša s njihovim oružjem. Odmah je u ovom zaselku održan zbor naroda, na kojemu se govorilo o NOB-i i raskrinkavalo ustaše. Toga dana se predalo još nekoliko ustaša.[80]

Noću između 24. i 25. kolovoza po jedna četa Prvog i Drugog bataljona ZPO-a i odjeljenje prateće čete s udarnom grupom ZPO-a napale su ustaški garnizon u Novigradu. U mjestu je bilo oko 110 ustaša, koje su uoči napada dobile pomoć iz Pridrage, tako da ih je ukupno bilo oko 200, s jednim teškim mitraljezom, šest puškomitraljeza i jednim lakim bacačem. Neprijatelj se dobro smjestio u utvrđene zgrade, odakle je pružao snažan otpor. U noći je zapuhala bura i spriječila planirani partizanski napad s mora. U samom ganizonu bilo je 5 do 6 oficira i veći broj podoficira, koji su uglavnom bili koljači, pa su se odlučili boriti pod svaku cijenu. Neprijatelj se žestoko branio, tako da je glavninu svojih snaga sačuvao, premda je imao 15 mrtvih i četiri ranjena. ZPO je imao jednog mrtvog i pet ranjenih. Akcija je potpuno razbijanje neprijatelja nije uspjela, jer je neprijatelj očekivao napad, dobro se pripremio i dobio u zadnji čas pojačanje, a pomogla mu je i bura koja je ometala iskrcavanje jedne čete ZPO-a s mora.[81] Međutim, nakon nekoliko dana ustaše same napuštaju Novigrad i prebacuju se u Poličnik, Suhovare i Rupalj, pa je tako konačno slobodan i Novigrad.

[80] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 28/1–12, K–1617, izvještaj štaba ZPO-a od 27. VIII 1944.

[81] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 29/1–12, K–1617, izvještaj štaba ZPO od 27. VIII 1944.

Neprijateljske snage se, uslijed sve snažnijeg pritiska naših jedinica na području sjeverne Dalmacije, postepeno povlače. Tako 7. rujna Nijemci odvoze dio posade iz Žerave zajedno s topovima i ostalim ratnim materijalom u Zadar, a u Ninu adaptiraju ušće Miljašić–jaruge za evakuaciju ratnog materijala i ljudstva morem. Početkom rujna dolaze V i VI brigada XIX divizije na prostor Ravnih Kotara u cilju definitivne likvidacije ustaško-četničkih uporišta i radi stvaranja uvjeta za definitivnu likvidaciju jačih neprijateljskih garnizona u Benkovcu i Zadru. Za to vrijeme XIV brigada XIX divizije uspijeva likvidirati neprijateljsko uporište u Lišanima i potpuno ovladava komunikacijom Mostine–Benkovac. Šesta brigada izvodi niz uspješnih akcija na prostoru zapadno od saobraćajnice Benkovac–Zemunik, a V brigada razbija četničko–ustaška uporišta između saobraćajnica Benkovac–Vrana, Benkovac–Zemunik. Ovakvim djelovanjem snaga XIX divizije stvaraju se veoma povoljni uvjeti i za djelovanje Zadarskog partizanskog odreda. Ustaške i četničke snage doživljavaju sve veće osipanje. Tako se npr. 13. rujna ZPO-u predaju 23 ustaše iz Briševa, koje su uglavnom prisilno bile mobilizirane i nisu se okrvavile bratskom krvlju. Predaje se i 30 četnika iz Gornjeg Zemunika i Smokovića. Velik broj ostalih teži da uhvati vezu s organizacijom NOP i da prijeđe na njezinu stranu.

Dana 11. rujna ujutro Drugi bataljon ZPO-a vrši akciju na ustaške posade u Ruplju, Poličniku i Suhovarama. U početku su ustaše davale otpor, a kada je u akciju stupio i bacač mina, onda su se u panici razbježale i povukle prema Murvici.[82]

ZADARSKI ODRED PONOVO NA PODRUČJU SVOJIH PRVIH BORBENIH AKCIJA

Polovinom rujna 1944. godine štab Odreda prelazi sa svojim stalnim sjedištem u Vinjerac, gdje se zadržava nekoliko dana, a onda prelazi u Slivnicu, pa u Radovin i 30. rujna u zaselak Joviće kod Ražanca.

Dana 17. rujna Prvi bataljon ZPO-a napada neprijatelja u Visočanima. Ovdje je bilo 26 ustaša i seoskih milicionera. Drugi bataljon napada neprijatelja u Suhovarama i Poličniku, gdje je bilo oko 170 ustaša i seoskih milicionera. Ovaj neprijatelj je bio naoružan sa 4 teška mitraljeza, 5 puškomitraljeza i jednim lakim bacačem mina. Pošto je neprijatelj pružio jak otpor, naše jedinice su upotrijebile minobacače, nakon čega je napravljen juriš i ovladano neprijateljskim položajem. Neprijatelj je imao 4 mrtva, 12 ranjenih i 3 zarobljena, a zarobljeno je i nešto oružja, ratne opreme i hrane. Na strani ZPO-a nije bilo nikakvih gubitaka. Tako je ZPO zauzeo ova tri neprijateljska uporišta. Međutim, sutradan, 18. rujna, oko 350 Nijemaca i ustaša naoružanih

[82] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 9/I–14, K–1617, izvještaj ZPO od 13. IX 1944.

između ostalog i s jednim topom i dva minobacača, a potpomognutih i jakom artiljerijskom vatrom iz garnizona u Poljicima i Petrčanima, napadaju žestoko na položaje ZPO-a u Visočanima i Poličniku.

Uslijed jake artiljerijske i minobacačke vatre ZPO se privremeno povukao iz Lovinca u Radovin, a iz Poličnika u zaselak Aliče, gdje se Odred sređivao i u 16 sati popodne izvršio snažan protunapad, protjerao neprijatelja i ponovno ovladao položajima u Visočanima i Poličniku. Neprijatelj se povlačio u paničnom bijegu, a ZPO ga je gonio u pravcu Poljica i Murvice. Jedinice ZPO-a zarobile su tom prilikom 2 ustaše i jedan teški mitraljez. Neprijatelj je imao 2 mrtva i 6 ranjenih. Iste noći, 18. rujna, Prvi bataljon ZPO-a izvršio je napad na neprijateljsku posadu u Ljupču a Drugi bataljon na posadu u Murvici. Tom prilikom je u Ljupču zarobljeno 34, a u Murvici 8 ustaša. U Murvici je pored zarobljenih ustaša bio zaplijenjen i velik broj stoke koju su ustaše iz Islama odagnale u povlačenju u ovaj garnizon. Neprijatelju je, međutim, bilo veoma stalo da vrati ovo izgubljeno područje i potisne naše snage iz njega, pa je radi toga pripremio napad, izvršivši ga ujutro u 8 sati dne 19. rujna, tj. sutradan poslije prvog napada. Neprijatelj je napao Drugi bataljon u Poličniku i Prvi bataljon u Radovinu kao i jedan bataljon VI udarne brigade u Suhovarama. Protivničke snage brojile su oko 600 vojnika, naoružanih sa 4 minobacača, 18–20 puškomitraljeza tzv. »Šaraca« i potpomognutih jakom artiljerijskom vatrom iz Poljica i Petrčana. Uslijed zamora partizanskih jedinica, koje su već dva dana bile stalno u borbi i radi toga nedovoljno budne, neprijatelj se uspio privući na blisko odstojanje, otvorivši jaku vatru iz automatskog oružja i upotrijebivši topovsku artiljeriju i minobacače. Prvi bataljon ZPO-a neprijatelj je napadao iz četiri pravaca, ali je bataljon odbio napad. Drugi bataljon bio je napadnut iz dva pravca. Uslijed jake minobacačke i artiljerijske vatre, a nakon trosatane borbe, Drugi bataljon je bio prisiljen da se povuče na prihvatne položaje u Rupalj i Aliče, gdje se sredio i pripremio za protunapad. Također se i jedna četa Prvog bataljona povukla 500 metara na istok od kote 141 i pripremila za napad. Istog dana u 16 sati Prvi i Drugi bataljon ZPO-a, potpomognuti jednom četom Trećeg bataljona VI udarne brigade, izvršili su snažan juriš na neprijatelja i ovladali nanovo položajima u Radovinu i Lovincu. Neprijatelj je u ovoj borbi imao 19 mrtvih i 16 ranjenih. Zarobljena su dva Nijemca, a zaplijenjena 2 puškomitraljeza (šarca), 7 pušaka, 2.700 metaka i druga ratna sprema. Na strani ZPO-a bio je jedan mrtav i dvanaest ranjenih. Tako je propao i ovaj neprijateljski pokušaj da vrati izgubljene pozicije.[83]

Dana 22. rujna 1944. godine bataljoni VI udarne brigade XIX divizije opkolili su Ražanac i vršili napad na njemačko-ustašku posadu. Za to vrijeme Prvi bataljon ZPO-a bio je u zasjedi na kotama povrh Ljupča i u samom Ljupču, kod crkve sv. Ivana i Sniježne Gospe. Namjere su neprijatelja bile da pruži pomoć opkoljenim Nijemcima u Ražancu, a Prvog bataljona da spriječi tu pomoć. Neprijatelj je bio u

[83] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 32/1–12, K– 1617, izvještaj od 24. IX 1944.

N A R E D B A BR. 29

Glavnog Štaba Narodno-oslobodilačke Vojske i partizanskih Odreda Hrvatske od 5-X-1943

I. FORMIRANJE SJEVERO-DALMATINSKE DIVIZIJE

Odlukom Vrhovnog Štaba NOV i POJ od 4.X.tg formirana je u sjevernoj Dalmaciji, Sjevero-dalmatinska Divizija, pod nazivom:

"XIX.-SJEVERO-DALMATINSKA DIVIZIJA".

U sastav ove jedinice ulaze slijedeće jedinice:

Dosadašnja Kninska Brigada, kao I Brigada Divizije,

Dosadašnja I. Grupa Bataljona, kao II. Brigada Divizije, i

Dosadašnja II Grupa Bataljona kao III. Brigada Divizije.

Ova Divizija biti će pod neposrednom komandom IV. Operativne Zone Hrvatske.

II. POSTAVLJANJA.

Odlukom Vrhovnog Štaba NOV i POJ od 4.X.tg postavljeni su:

za komandanta XIX Sjevero-Dalmatinske Divizije potpukovnik Milan Kuprešanin, a

za političkog komesara Petra Babića.

III. FORMIRANJE ODREDA U SJEVERNOJ DALMACIJI.

Po ukazanoj potrebi, formiraju se na području Sjeverne Dalmacije slijedeći Odredi:

Kninski, Sjevero-Dalmatinski i Zadarski Partizanski Odred.

Organizaciju i formiranje ovih Odreda izvršiti će Štab Sjevero-Dalmatinske Divizije.

Naprijed navedeni Odredi biti će pod neposrednom komandom, kako u organizacionom tako i u operativnom pogledu, Štaba XIX Sjevero-Dalmatinske Divizije.

IV. FORMIRANJE KOMANDE MORNARICE ZA ZA SJEVERO-DALMATINSKU OBALU.

Po ukazanoj potrebi, formira se Komanda Mornarice za sjevero-dalmatinsku obalu i sjevero-dalmatinske otoke. Ova komanda biti će pod neposrednom komandom Štaba XIX Sjevero-Dalmatinske Divizije i to kako u organizacionom tako i u operativnom pogledu.

Štab XIX Sjevero-Dalmatinske Divizije pristupiti će odmah organizaciji i formiranju mornaričkih jedinica u duhu dostavljenih direktiva od strane ovoga Štaba.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

Politički Komesar:

Komandant
generalmajor,

Dostavljeno:
Štabu I i II Korpusa
Štabu II i IV Zone
Štabu XIII Divizije
Štabu XIII Proleterske "R.K"
Štabu XIX Sjevero-Dalmatinske Divizije
Svim Komandama Područja
Svim Otsjecima G.Š.H.
Auto-bataljonu
Tenkovskom Bataljonu
Komandi Mornarice NOVH.
I i II oficirske škole.

GLAVNI ŠTAB HRVATSKE

Naredba 29 Glavnog štaba Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske od 5. listopada 1943, kojom se provodi odluka Vrhovnog štaba NOV i POJ o formiranju Zadarskog partizanskog odreda od 4 listopada 1943.

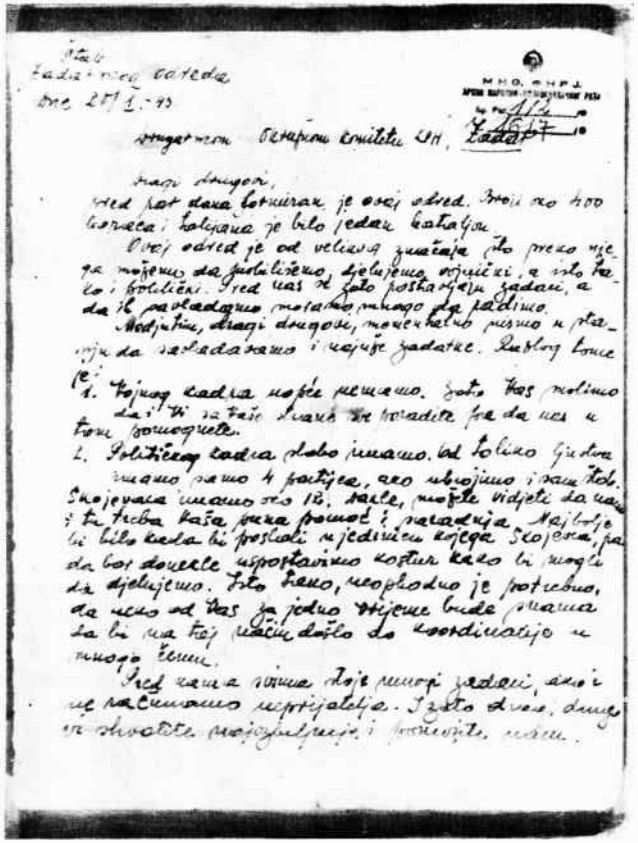

Štab
Zadarskog odreda
Dne 20/X-43

M.N.O. N.H.J.

Okružnom Okružnom komitetu KPH, Zadar

Dragi drugovi,

Ovaj dan bat. formiran je ovaj odred. Broji oko 400 boraca i bolničara je bilo jedan bataljon.

Ovaj odred je od velikog značaja što preko njega možemo da mobilišemo, djelujemo vojnički, a isto tako i politički. Pred nas je zato postavljen zadatak, a da ih pravilno ostvarimo potrebno nam je vaša.

Među ostalim, dragi drugovi, moramo pismo u pravcu da realizujemo i naše zadatke. Prvog tome:

1. Vojnog kadra nažalost nemamo. Zato vas molimo da i ti za naše kadre treba da nas u tom pomogne.

2. Političkog kadra dobro imamo. Od toliko članova imamo samo 4 partijca, ako ubrojimo i nas. Skojevaca imamo oko 12. Vale, možete vidjeti da nam i tu treba vaša puna pomoć i razumijevanje. Najbolje bi bilo kada bi poslali nekoliko kojega skojevca, pa da bi dogovorili ispostavimo kontakt kako bi mogli da djelujemo. Isto tako, neophodno je potrebno, da nam od vas za jedno vrijeme bude poslan da bi na taj način došlo do koordinacije u mnogo čemu.

Pred nama ima mnogo zadaci, ako i ne računamo neprijatelja. Zato druže, drugovi se obratite najodgovornije i pomozite nam.

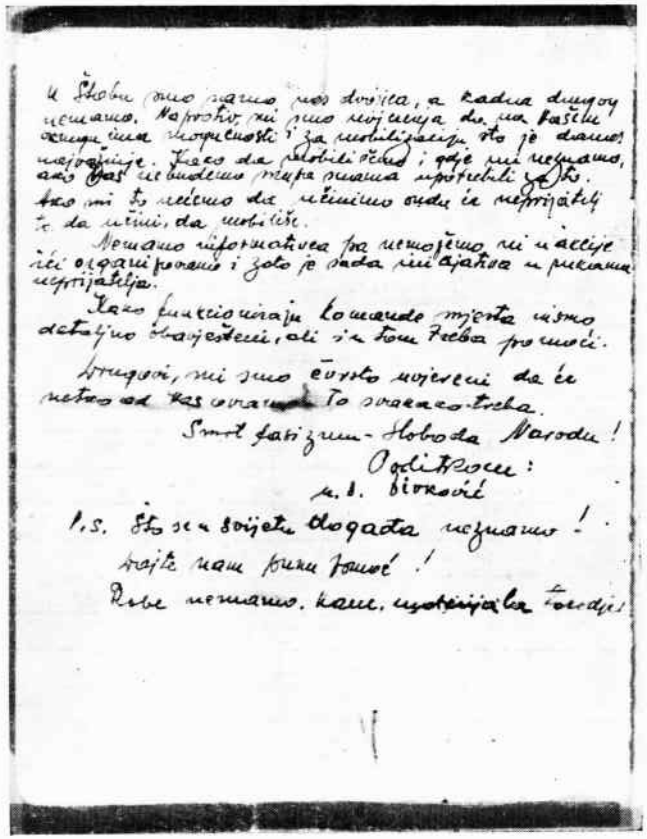

U štabu mi nemamo nas dovoljno, a kadra drugova nemamo. Naprotiv, mi smo nezadovoljni da nam vaše [illegible] nezadovoljni i za mobilizaciju što je danas najpotrebnije. Treba da pobolimo očima i gdje mi nemamo, ako vas ne budemo mogli upotrebiti za to. Isto tako mi to nećemo da učinimo ovdje za neprijatelja i da mimo, da mobilišemo.

Nemamo informatora pa nemožemo ni akcije ići organizovano i zato je sada mi dajemo u pukama neprijatelja.

Isto funkcionisanju komande mjesta nismo detaljno obavješteni, ali i u tom treba pomoći.

Drugovi, mi smo čvrsto uvjereni da će nastavak od vas ovaj [illegible] To zaključak treba.

Smrt fašizmu - Sloboda Narodu!

Odlični:
p.d. Biorović

P.S. Što se događaja nemamo!
Dajte nam punu pomoć!
Dobro nemamo, kako, upotrijebite [illegible]

Pismo štaba Zadarskog partizanskog odreda od 20. listopada 1943. Okružnom komitetu KPH Zadar iz kojeg se, između ostalog, vidi kada je otprilike formiran Odred

Danilo Damjanović-Danić, komandant Partizanskog odreda »Plavi Jadran« (u rujnu 1943. god.)

Ferdo Toplak, bivši komesar »Plavog Jadrana« i prvi komesar Zadarskog partizanskog odreda (listopad 1943. god.)

Dane Potrebić-Danja, komandant Zadarskog partizanskog odreda

Oficiri Zadarskog partizanskog odreda u kolovozu 1944. pred Starigradom pod Velebitom, prije odlaska Odreda u Liku. Stoje s lijeva na desno: Dane Berović, pomoćnik komesara Odreda, Ivica Knežević, komesar I bataljona, Dane Potrebić, komandant Odreda, Ilija Pajić, komesar Odreda, Grga Skorin, komesar II bataljona, Miško Maoduš, politički rukovodilac iz Kotara Gospić, neki nepoznati, Dušan Ljubojević, fotograf iz propodjela kot NOO Gospić; – sjede od lijeva na desno: Josip Mračić, sekretar rukovodstva SKOJ-a u Odredu, Grga Žilić, obavještajni oficir Odreda, Vinko Kožul, komesar I bataljona, i nepoznati

VI-ta brigada XIX divizije u borbi za oslobođenje Ražanca, jesen 1944. godine

Dio ZPO u Zadru, u kasarni biv. »Cadorna«, nekoliko dana nakon oslobođenja grada. Drugi s desna je komandant Dane Potrebić-Danja, a prvi je zamjenik komandanta I bataljona Milan Jakšić

jačini od oko 120 vojnika, naoružanih s dva teška minobacača, četiri šarca, 3 puškomitraljeza i potpomognutih od 6 topova iz Poljica i brzometnih topova iz Petrčana. U 14 sati počela je borba s neprijateljem, koji je nailazio iz pravca Zadra, a trajala je do 21 sat. Cijelo vrijeme borbe neprijatelj je tukao jakom minobacačkom i artiljerijskom vatrom, ali nije uspio da pokrene s položaja borce ZPO-a. Svaki njegov juriš bio je uspješno odbijen, tako da se na kraju morao povući ne izvršivši zadatak. Neprijatelj je u ovoj borbi imao 7 mrtvih i 10 zarobljenih, koji su predani VI brigadi. Zarobljeno je 9 pušaka, 1 strojnica itd. Na strani ZPO-a bila su tri ranjena. U ovoj borbi naročito se istakla Prva četa, a posebno njezin komandir Mate Maras.[84]

U noći između 24. i 25. rujna I bataljon ZPO-a u koordinaciji s jednim bataljonom VI udarne brigade XIX divizije napada na njemačku posadu u Brdarićima (zaselak Poljica) koja je brojila 190 vojnika, 50 ustaša i 57 četnika. Neprijatelj je imao 6 topova, 4 teška bacača i ostalo automatsko oružje i puške. Napad nije uspio, jer je neprijatelj pružio žestok otpor. Nisu se mogli ustanoviti gubici kod neprijatelja, a na strani ZPO-a bio je jedan mrtav i jedan ranjen. Iste noći Drugi bataljon ZPO-a izvršio je napad na njemačku posadu u Žeravi, koja je brojila 90 Nijemaca, naoružanih sa tri topa, 2 bacača i ostalim pješadijskim naoružanjem. I ovdje su Nijemci pružili uspješan otpor, tako da je bataljon ZPO-a morao odustati od daljih napada. Gubici kod neprijatelja ostali su nepoznati, a kod ZPO-a nije bilo nikakvih gubitaka.

Od 25. do 28. rujna Odred nema borbi s neprijateljem nego vrši kontrolu oslobođenog teritorija od Ljupča i Dračevca prema Poličniku, Smilčiću i Novigradu. Minersko odjeljenje odreda kida žicu i vadi mine iz minskog pojasa koji su Nijemci postavili od Bokanjca do Ljupča. Dio povađenih mina upotrebljava se na pojedinim komunikacijama na kojima saobraća neprijatelj. Na ove mine naišao je 27. rujna u blizini Žerave kamio pun Nijemaca i ustaša i bio raznesen.

Žestoku borbu morao je izdržati 29. rujna Prvi bataljon ZPO-a, koji je u šest sati ujutro napadalo s leđa oko 250 ustaša i Nijemaca preko Matakova brijega, Podvršja i Rudića, a sa fronta 174 neprijateljska vojnika. Neprijatelj koji je napadao s leđa iskrcao se noću iz brodova u uvali Ljubljane sa sjeverne strane Ljupča. Napadači su bili naoružani sa četiri srednja i jednim teškim bacačem, devet puškomitraljeza »šaraca« i ostalim lakim oružjem. Neprijatelj je u toku borbe potpomognut jakom artiljerijskom vatrom iz Poljica, Nina i Petrčana. Napadač je snažno jurišao i uspio da privremno potisne bataljon ZPO-a s njegovih položaja iz zaseoka Čolaci kod Krneze, ali je bataljon izvršio protunapad i uspio napadača odbaciti u pravcu Poljica. Neprijatelj je imao 13 mrtvih i 24 ranjena, a bataljon ZPO-a 6 mrtvih i 4 ranjena. Zaplijenjeno je nešto lakog oružja od neprijatelja.[85]

[84] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 33/1–12, K–1617, izvještaj štaba ZPO-a od 24. IX 1944. god.

[85] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 37/1–12, K–1617, iz petnaestodnevnog izvještaja ZPO od 11. X 1944.

Štab ZPO-a izdaje 4. listopada 1944. godine zapovijed svojim bataljonima za pomoć u napadu za oslobođenje Benkovca. U ovom napadu sudjeluje V i VI udarna brigada i XIV brigada XIX divizije, te Benkovački odred i Skradinska četa. Zadatak ZPO-a bio je da se u momentu napada na Benkovac aktivizira I bataljon u pravcu njemačkih posada u Ninu i Poljicima, a II bataljon u pravcu Murvice, Dračevca i Briševa. Također je trebalo vršiti miniranje na pojedinim dijelovima komunikacija, sačekivati neprijateljske patrole, pojedina motorizirana sredstva itd. kako bi se unijela što veća zabuna oko neprijateljskog garnizona i neprijatelju onemogućilo da vrši ispade u cilju ometanja glavne akcije na Benkovac.[86]

Četvrtog listopada štab ZPO-a nalazio se u Jovićima kod Ražanca, a Prvi bataljon je držao položaj prema Poljicima i s jednom četom sjekao žice između Poljica i Ljupća i vršio iskapanje nagaznih mina. Drugi bataljon se za to vrijeme nalazio kod Alića i kontrolirao sela Poličnik–Lovinac–Visočane. Idućeg dana 5. listopada, I bataljon je djelovao kao i prethodnog dana, a II bataljon je kontrolirao komunikaciju Poljica–Zadar, postavio nagazne mine i uništio 2 neprijateljska kamiona s topovskom municijom, 2 topa i 7 njemačkih vojnika.[87]

BORBE U NEPOSREDNOJ BLIZINI ZADRA – ULAZAK U ZADAR

Dana 7. listopada Zadarski partizanski odred vrši pripremu za napad na ustašku posadu u Murvici. Napad vrši iste noći jedna četa Prvog i jedna četa Drugog bataljona ZPO-a. Neprijateljska posada je brojila oko stotinu ustaša–koljača naoružanih jednim teškim mitraljezom, minobacačem, s četiri puškomitraljeza i puškama. Borba je bila žestoka. ZPO je uspio likvidirati sve bunkere i upasti u samu Murvicu, ali se glavnina neprijateljskih snaga snažno oduprla u jednoj zgradi od armirana betona, koju borci ZPO-a, uslijed pomanjkanja ručnih bombi, nisu uspjeli zauzeti. Ustaše su uzvikivale da se neće žive predati, jer da znaju što ih čeka – pošto su klale. Neprijatelj je imao šest mrtvih i devet ranjenih, a zaplijenjeno je nešto oružja i opreme. ZPO je imao dva mrtva i dva lakše ranjena. Ustaše su osim toga imale posebno naređenje od Nijemaca da se ne smiju maknuti iz Murvice, a bile su protjerane od Nijemaca iz Zadra kada su se pokušale skloniti iza žice i bunkera u garnizon Zadra. Nijemci su morali pod svaku cijenu držati Murvicu, jer je to bilo raskršće komunikacija kojima su oni održavali veze s posadama u Ninu i Poljicima i svojim prisustvom u Murvici držali partizanske jedinice na manjoj udaljenosti od bivše granice dok su se već postepeno pripremali za evakuaciju.

[86] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 22/1–11, K–1617, Zapovijed od 4. X 1944.

[87] VHI – JNA – ANOR od br. reg. 38/1–12, K–1617, 15-dnevni izvještaj ZPO od 11. X 1944.

U noći od 12. na 13. listopada, dok se štab Odreda nalazio u Jovićima, a Prvi bataljon u zaselku Alići kod Poličnika, dotle su Drugi bataljon, jedna četa Prvog bataljona i prateća četa ZPO-a vodili borbu u Murvici s ustašama po drugi put. Ustaša, uglavnom koljača, bilo je oko 140. Žestoko su se opirali napadu odreda i ovaj put. Na koti 112, u zaselcima Opačići, Žilići, Ćustići ustaše su bile opkoljene sa svih strana pa su se povukli u bunkere i jednu armiranobetonsku zgradu. Borci ZPO-a su se privlačili pod neprijateljske bunkere i bacali bombe. Međutim je neprijatelj jakom mitraljeskom i puščanom vatrom, bacajući mnogo ručnih bombi, kojih je imao u izobilju, uspio odbiti i ove napade boraca ZPO-a. Istovremeno su ustaše pomoću svijetlećih raketa označavale položaj boraca ZPO-a, po kojima je onda pucala njemačka artiljerija smještena kod Crnog i Babinog Duba kod Zadra. U ovoj borbi uništena su dva bunkera i zgrada je probijena na četiri mjesta, ali se ipak ZPO morao povući ne izvršivši zadatak do kraja. Ustaše su pružale upravo očajnički otpor, jer se više nisu imale gdje povlačiti. Gubici u ljudstvu kod neprijatelja nisu bili tačnije poznati, premda je sigurno bilo mrtvih i ranjenih, što se moglo primjetiti po jaucima koji su se čuli s neprijateljske strane tokom borbe. ZPO je imao jednog mrtvog i pet ranjenih.[88]

U svome vojno–obavještajnom izvještaju štabu grupe SDPO štab ZPO dne 16. stopada izvještavao je o snagama neprijatelja na ovome sektoru i ujedno upoznavao na prve znakove skorog povlačenja Nijemaca i domaćih izdajnika iz Zadra, a i iz ovog dijela sjeverne Dalmacije uopće. Tako su npr. Nijemci iz svog utvrđenja na »Vrbici« u blizini Nina razmontirali topove i mobilizirali zapregnu stoku i kola, pričajući seljacima o odlasku. Iz njemačkog utvrđenja u zaselku Žerava kod Poljica također su odvozili topove, a pripremaju i odlazak posade. Itd. Imajući u vidu ovakva upozorenja štab ZPO-a zaključuje na kraju svog izvještaja od 16. listopada:

»Mišljenja smo, da isto napuštanje gore navedenih garnizona, a isto tako i oslabljenje garnizona, moglo bi značiti slijedeće: da se neprijatelj koncentrira u sam garnizon Zadra, te kako bi mogao vjerojatno da probije, kako bi se izvukao iz ovog ćoška, a pošto isti neće moći da se prebacuje sa brodovima, pošto savezнички brodovi kontroliraju kanale, neprijatelj se služi komunikacijama i to slijedećim: Nin–Zadar, Nin––Žerava, Žerava–Kožino, dok više upotrebljava komunikaciju Žerava––Briševo, Briševo–Zadar. Neprijatelj se služi tim komunikacijama, ali vrši saobraćaj jedino sa kolima, dok se rijetko primijeti koji kamion.«

Od zadnje borbe na Murvici dne 13. listopada pa do 28-osmog istog mjeseca nije bilo neke značajnije borbe ili akcije ZPO osim što su manji djelovi odreda imali neke čarke sa neprijateljem u Poljicima, Žeravi, Donjoj Murvici i Briševu. Uslijed neprijateljeve artiljerijske vatre

[88] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 41/1–12, K–1617, petnaestodnevni izvještaj ZPO od 30. X 1944.

na položaje prvog bataljona ZPO u Gornjoj Murvici u zaselku Milovci ubijen je jedan borac, a kod Poljica je poginuo drugi od nagazne mine.[89]

Nekoliko dana prije oslobođenja Zadra štab ZPO-a preko svog obavještajnog oficira Kažimira Zankija i političkih radnika na svom području saznaje da se neprijatelj sprema napustiti Zadar i krenuti u pravcu Rijeke. Saznaje se da se u Zadru nalazi oko 800 njemačkih vojnika, koji treba da se ukrcaju na 15 manjih motornih brodova, tako zvanih »koča«. Nijemci napuštaju svoju posadu u Žeravi i povlače se u Zadar, a isto to čine u Ninu, Petrčanima i zaselku Vrbici.[90]

Radi što vjernije historijske istine o kretanju Zadarskog partizanskog odreda u tim danima koji su neposredno prethodili potpunom oslobođenju Zadra od neprijatelja citiram doslovno zadnje dijelove iz petnaestodnevnog operativnog izvještaja štaba ZPO-a od 9. XI 1944. godine, u kojem se kronološki, počevši sa 15. listopada i završno sa 31. listopada 1944., opisuje djelovanje ZPO-a po danima. Počinjem s navodima od 28. listopada 1944. godine:

»Štab Odreda u Kašiću.

I bataljon u Gornjoj Murvici, na položajima bez promjene, do podne rukovanje sa oružjem, a poslije podne pokret cijelog bataljona, 28/29. ov. mj. vodio je borbu protiv četnika u Smokoviću 120 Stegnjaićevaca i 80 domaće bande. Neprijatelj je držao položaj na koti 140 sjeverozapadno od Smrdelja, k. 117, Senj k. 100, k. 81, k. 119 Pudarica i k. 112, dok sa glavnim dijelom snaga nalazi se kod crkve i kuće zadruge. Naše snage vršile su napad i to: 1. četa krenula je u G. Murvicu, Reljiće, Dračiće k. 99, Šimurine, Smrdelji i jednim vodom ispod Smrdelja preko komunikacije Zemunik–Murvica i napadala jugoistočno od aerodroma, dok sa jednim dijelom snaga preko k. 104, 117, 81 na samu crkvu. Druga četa s jednim dijelom svojih snaga postavila je zasjedu na komunikaciji Smoković–Murvica, dok sa jednim dijelom krenula je Bolići prema 112, istu likvidirala i vršila pritisak sa jednim dijelom snaga jugozapadno od Smokovića i komunikacije Smoković–Murvica, dok sa jednim dijelom vršila napad Pudarica k. 119 i k. 100. Neprijatelj je davao jaki otpor, a naše snage pod zaštitom jake mitraljeske i minobacačke vatre izvršile su juriš i izbacile neprijatelja sa gore spomenutih položaja. Neprijatelj je pobjegao u popovu kuću i kuću zadruge, odakle je pružao jaki otpor. Naše snage izvršile su juriš, ali zbog brisanog prostora i jake neprijateljske vatre nije uspio. Borba je počela u 23 sata i trajala do tri sata. Za cijelo vrijeme borbe neprijatelj je tukao artiljeriskom vatrom iz Crnog i Babin-Duba.

Gubitci neprijatelja: 4 mrtva i 4 ranjena. Zaplijenjeno: 3 puške, 224 metka, 3 ručne bombe, 2 para cipela i jedan šinjel.

Naši gubitci: 1 mrtav i to komandir 1 čete, 1 bataljona potporučnik Maras Mate.

II. bataljon u Prkosu. 1 četa drži položaj u Prkosu, a sa jednim vodom u Galovcima. 2 četa drži položaj na cesti koja vodi Zemunik–Benkovac, a jednim vodom na raskrsnici Benkovac–Zemunik–Smilčić, dok treći vod održava vezu sa prvom četom. Dok se štab nalazio u Poljicima izvađeno je 1.000. komada nagaznih mina.

[89] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 43/1–12, K–1617, petnaestodnevni izvještaj ZPO od 9. XI 1944.

[90] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 28/1–14, K–1617, vojno-obavještajni izvještaj štaba ZPO.

Prateća četa u G. Murvici do podne vojnički, a poslije podne politički rad.

29. X 1944. god. Štab odreda u Poličniku.

Prvi bataljon u G. Murvici, na položajima bez promjene. Do podne odmaranje, poslije podne čišćenje oružja. U Smokoviću izvršeno čišćenje četničkih bandi i sprečavanje neprijatelja u mobilizaciji stanovništva.

Drugi bataljon u Prkosu, na položajima bez promjene, položaj drži kao i jučer. Radilo se politički. 6 je novomobilisano, 2 dezertirala iz Smokvića.

Prateća četa u G. Murvici. Do podne pješadijski egzercir, poslije podne politički časovi.

30. X 1944. god. Štab Odreda u Poličniku.

Prvi bataljon u G. Murvici, vojska na položaju cijeli dan. Neprijatelj je do 15 sati tukao artiljerijskom vatrom naše položaje iz Bokanjca, kao i pod samu noć, u svrhu povlačenja ustaša iz Donje Murvice u pravcu Zadra. Poginuo je drug Magaš Šime.

Drugi bataljon je u Prkosu. Na položajima bez promjene. Vojska cijeli dan na položaju.

Prateća četa u Gornjoj Murvici. Do podne čišćenje oružja, poslije podne politički časovi.

31. X 1944. god. Štab odreda u Bokanjcu.

Prvi bataljon ušao u Zadar, smještaj vojske, postavljenje straže na važnim prolazima i upućivanje patrola po gradu. Predalo se 5 četnika iz Smokovića sa 2 mitraljeza. Na D. Murvici naden 1 mitraljez sa municijom.

Drugi bataljon u Prkosu. Noću 30/31. ov. mj. snage ušle u Donji Zemunik, kojega su ustaše napustile, a zatim proslijedile za Zadar. Smještaj vojske, zatvaranje ulaza u grad prema Zemuniku. Davanje patrola po gradu radi reda i mira. Savezнички avioni bombardirali Zadar te su poginula 2 i ranjena 4 druga.

Prateća četa došla je u Zadar i smjestila se na Bokanjcu.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

M. P.

Politkomesar: Komandant-poručnik:
(Potrebić Dane s. r.)[91]

Ovdje međutim nisu navedeni neki detalji i opširniji prikaz zbivanja oko Zadra u ovih nekoliko dana koji su prethodili konačnom oslobođenju Zadra. To se moglo saznati samo na temelju razgovora s nekim preživljelim borcima i rukovodiocima Zadarskog partizanskog odreda. Tako sam na osnovu sjećanja drugova Šime Miočića Mimine, koji je bio komandant I bataljona ZPO-a, Vinka Kožula, političkog komesara istoga bataljona, Josipa Kaštele, komandanta II bataljona ZPO-a, Mile Poljaka, komandira I čete II bataljona, komesara I čete Frane Glavana, komandira II čete II bataljona Mate Ivandića i komandanta ZPO-a Danila Potrebića Danje, saznao slijedeće:

Uoči dana ulaska u Zadar I bataljon ZPO pod komandom Šime Miočića Mimine vodio je borbu u Smokviću sa četnicima, a u Donjoj Murvici s ustašama. U borbi sa četnicima poginuo je komandir I čete Mate Maras. Na strani neprijatelja bilo je mrtvih i ranjenih. U toku noći ove ustaše i četnici uspjeli su se povući u Zadar. O daljem razvoju događaja najbolje nam pričaju živi svjedoci ulaska I bataljona u Zadar. Tadanji politički komesar I bataljona Vinko Kožul pisao je još 1952. god.

[91] VHI – JNA – ANOR, br. reg. 43/1–12, K–1617, petnaestodnevni operativni izvještaj štaba ZPO od 9. XI 1944.

između ostalog, nakon što je govorio o dolasku jednog građanina iz Zadra u ranu zoru u Murvicu koji ih je obavjestio o odlasku neprijatelja iz Zadra:

»Razdragani vojnici, iako umorni, gladni i neispavani, počeše od radosti skakati, pucati u zrak, bacati rakete koje smo našli u Murvici, klicati Titu i slobodi. Odmah zatim postrojili smo bataljon i krenuli ravno u Zadar. Borci loše odjeveni, neki od njih bosi, stupaju brzo i veselo, što će oni prvi pobjedonosno stupiti u svoj dragi grad, koji je u talijanskom ropstvu stenjao četvrt vijeka i čekao dan svog oslobođenja. U jednom maršu prema Zadru bataljon mladih, izmučenih, ali srcem i duhom jakih boraca, približavao se bez predaha periferiji Zadra s pjesmom pobjede na ustima. Žurili smo se, jer smo doznali da u Zadru ima još neprijateljskih vojnika, oboružanih bandita, koje treba da stigne pravedna kazna.

Mali broj Zadrana, koji bijaše ostao i smjestio se u barakama zadarskog predgrađa, čuvši našu pjesmu pohrlio nam je u susret. Žene sa suzama radosnicama veselo nas pozdravljaju i dijele darove borcima našeg bataljona, druge se pak raspituju za svoje sinove, muževe, braću, rođake, koji su neko vrijeme bili u našem odredu.

Dodosmo do zadarskih Stanova, odakle opazismo da sa zvonika Sv. Stošije lepršа talijanska zastava koju bijahu izvjesili neki talijanski vojnici. Odmah poleti nekoliko naših boraca na zvonik, skinuše tuđinsku zastavu i izvjesiše našu trobojku s petokrakom zvijezdom da obavijesti Zadar da je slobodan i priključen svojoj matici zemlji Hrvatskoj i Titovoj Jugoslaviji, državnoj zajednici slobodnih i bratskih naroda. U porušenom gradu vladala je radost, slavlje. Vraćaju se iz obližnjih sela pobjegli građani.

Bataljon se zatim uputio u kasarnu kod »Foše« gdje nadosmo oko stotinu talijanskih vojnika i oficira. I dok smo ih razoružavali i gradom se orila pjesma radosti, pojaviše se nad Zadrom četiri engleska aviona, koji baciše desetak razornih bomba. Nisu znali da je grad već oslobođen, a navodno i ne razumješe naših znakova.

Znali smo iz iskustva da engleski avioni, zvani »mlikarice«, jer su izjutra napadali, dolijeću svakog dana i da će barem još dva puta doći, zato smo krenuli s bataljonom i sa zarobljenicima u Bokanjac. Bombe su uglavnom padale na kasarnu »Cadorna«, kamo je nakon našeg dolaska prispio i II bataljon Zadarskog partizanskog odreda, i tom prilikom poginula su iz tog bataljona četiri borca, a nekoliko ih je bilo ranjeno.«[92]

Rukovodioci II bataljona ZPOa ispričali su slijedeće:

»Dana 30. listopada oko 18 sati NOO Zemunik uputio je svog kurira u štab II bataljona koji se nalazio u Prkosu i poslao izvještaj da se neprijatelj povlači iz Zemunika, ali da ima preuzeti još nekoliko svojih ranjenika iz bolnice pa ga prema tome treba pratiti u stopu. – Štab II

[92] Zadarska revija, I/1952, br. 4, str. 1–3.

bataljona na osnovu ovog izvještaja donosi odmah odluku da prva četa krene u napad komunikacijom Smilčić–Zemunik u pravcu bolnice, a druga i treća četa u pravcu zaselka Marušići i Mostar za Donji Zemunik. U 19.30 sati 30. X 1944. god. druga i treća četa dolaze u sam Donji Zemunik, a prva zauzima bolnicu na Gradini. U Zemuniku se našim jedinicama predalo oko 40 domaćih ustaša. Jedan vod ostaje za obezbjeđenje bolnice kao i magazina hrane i municije, a ostale snage bataljona krenule su u 22 sata u pravcu aerodroma. Nakon dolaska na aerodrom izvršena je priprema i jedna četa je upućena na Babin Dub. Neprijatelj koji se još nalazio u Zadru noću od 30. na 31. listopada stalno je bombardirao mostove i ostale objekte u blizini grada. Četa koja se nalazila na Babin-Dubu privela je u štab bataljona dva čovjeka rodom iz Zemunika, a koji su dolazili iz pravca Zadra. Obojica su bili šoferi koje je neprijatelj prisilno koristio pri svom povlačenju iz Zemunika, i to Petar Kasap (Pešo) i Ivica Rapan. Od njih je bataljon dobio podatke da je neprijatelj s puna tri broda krenuo u pravcu Rijeke, a da se posljednji brod još krca trupama i materijalom. Tada štab bataljona donosi odluku da svim snagama krene u Zadar. S bataljonom su išla ova dvojica Zemuničana koji su znali mjesta gdje je neprijatelj postavio minske zapreke. Pošto su dvije minske zapreke uspješno pređene naišlo se na treću u neposrednoj blizini zaselka Ploče. Ovdje je nekolicina rodoljuba iz Ploča i Arbanasa čekala partizane pa je uz njihovu pomoć minska zapreka raščišćena i bataljon neometano ušao u Zadar. Narod obližnjih sela Crnog i Dračevca palio je od radosti vatre i išao partizanima u susret. Iz Zadra su se već čula zvona pobjede. Ujutro 31. listopada 1944. godine u svitanje ušao je i ovaj bataljon u Zadar smjestivši se u kasarnu »Cadorna«. U kasarni je nađeno nekoliko bivših talijanskih oficira koji su ostali iza Nijemaca u namjeri da zadrže grad i prezentiraju pred Saveznicima.

Međutim, namjere su im ostale bez rezultata. U istoj kasarni nađeno je u jednoj zatvorenoj prostoriji oko dvije stotine zatvorenih bivših ustaša i četnika iz okoline Zadra, koji su kasnije bili ispitivani i prema veličini svoje krvnje osuđivani ili pušteni na slobodu.

U toku dana, oko 9 sati izjutra, četiri savezničkа aviona, navodno ne znajući za povlačenje neprijatelja iz Zadra, bacaju po dvije bombe u predjelu crkve sv. Šime, a u 11 sati šest aviona baca po dvije bombe na kasarnu »Cadorna«, gdje se nalazio II bataljon. Pri zadnjem napadu na kasarnu bila su četiri mrtva borca i teže ranjen komandir čete Mate Ivandić. Treći napad savezničkih aviona bio je oko 14 sati sa šest aviona, opet na kasarnu »Cadorna«. Istog dana II bataljon ozbiljno ugrožen napadima »savezničkih« aviona napušta kasarnu »Cadorna« i smješta se u predjelu »Crvene kuće«, gdje su bile napuštene njemačke barake, a i I bataljon se također povlači i smješta u njemačke barake u borima na raskrsnici komunikacija Zadar–Bokanjac–Kožino.«

Bivši komndant ZPO-a Dane Potrebić Danja u svom razgovoru 1954. god. s novinarom »Glasa Zadra« Vickom Zaninovićem, rekao je između ostalog:

»Noću između 30. i 31. listopada naokolo Zadra bjesnila je posljednja borba za konačno oslobođenje ovoga grada. Nijemci i ustaško-četnički izrodi bježali su navrat nanos s brodovima iz Zadra, jer su im kopnene komunikacije bile presječene. Borci Zadarskog partizanskog odreda uz pjesmu napadali su posljednje ostatke neprijatelja, nanoseći mu ozbiljne gubitke. Zemunik – Murvica, posljednja uporišta izvan Zadra, nalazila su se u našim rukama. Još nam je nedostajao naš Zadar, grad koji je najteže osjetio strahote ratnog pustošenja, grad koji je 26 godina bio pod čizmom talijanskog fašizma.

Te sudbonosne noći između 30. i 31. listopada prenuli smo u konačni napad na Zadar, ali smo se morali zaustaviti, jer je čitavo područje oko grada bilo minirano. U toj borbi s neviljivim neprijateljem – minama – stradao je čitav jedan vod. Odlučili smo ne ulaziti u grad noću, jer tada nismo još imali aparata za otkrivanje minskih polja.

Svitalo je jesensko jutro 31. listopada 1944. godine. Jedinice Zadarskog partizanskog odreda krenula su pobjedonosno prema gradu Zadru iz dva pravca – Zemunika i Murvice. U svanuću već smo bili na domaku gradskih ulica. Dvije kolone naših boraca marširale su cestom iz Murvice i Zemunika u grad. Prva naša jedinica koja je u grad ušla bio je Prvi bataljon pod komandom Miočić Šime-Mimine. Na samom ulazu u grad neprijateljski ostaci podno Stanova i oko današnjeg parka »Vladimir Nazor« dali su svoj posljednji otpor. Jedan sat »živog« puškaranja i posljednji neprijatelji bili su svladani.

Zadar je zauvijek oslobođen. Zaorila se pjesma slobode, a na zvoniku Sv. Stošije razvila se ogromna trobojka sa petokrakom zvijezdom, koja je obavijestila da je ovaj grad zauvijek slobodan i priključen svojoj domovini.

I dok se orila pjesma slobode jedna grupica podmuklih neprijatelja došla je u Štab odreda, koji je bio smješten u Bokanjcu, i pokušala nas ucijeniti: – Vi uzmite vojnu vlast, a nama dajte civilnu – govorili su zadarski izrodi. – Naravno, u tome nisu uspjeli, jer su bili pohapšeni, a ključevi njihove »komande« bili su u mojim rukama i u rukama druga Srećka Predovana, koji je zajedno samnom otišao u »komandu« tih bijednika.

I dok je Prvi bataljon razoružavao ostatak neprijatelja koji nije uspio pobjeći iz Zadra, oko 10.30 sati nad Zadrom su se u zraku pojavili saveznički avioni koji su se vraćali s izvršenja zadatka iz unutrašnjosti naše zemlje. Nad Zadrom su napravili krug i zatim sasuli nekoliko razornih bombi nad kasarnu »Cadorna« i ostali dio grada, navodno ne znajući da se mi nalazimo u Zadru, iako sam odmah po ulasku u grad izvijestio da je Zadar oslobođen, a dali smo im i posebne signale. Od tih posljednjih bombi nad ovim gradom poginula su četiri borca drugog bataljona.

a nekoliko ih je ranjeno. ... U toku dana k nama je dolazio narod i zajednički smo se veselili. Donijeli su nam i razne darove. Razvilo se kozaračko kolo, a pjesma je odjekivala cijeli dan i narednu noć.

Bili smo ponosni – kaže Dane Potrebić-Danja – što smo prvi ušli u Zadar i imali tu sreću da damo svoj udio u oslobođenju ovog grada, kojemu smo donijeli zauvijek slobodu u krilu svoje domovine. Prvog studenog u Zadar su došle i sve pozadinske organizacije, među kojima Gradski NOO, Gradski odbor Jedinstvenog Narodno-oslobodilačkog fronta, Komanda grada, Komanda zadarskog područja i neki članovi Okružnog komiteta KPH i Okružnog odbora JNOF-a.

Zadarski partizanski odred nalazio se na položaju na poluotoku Puntamika čitav mjesec dana poslije oslobođenja, kada je pripojen XIX diviziji s kojom je krenuo u dalje borbe za oslobođenje naše zemlje.«[93]

Ovime je Zadarski partizanski odred kao partizanska vojna formacija završio svoj borbeni put. Njega su nastavili njegovi borci u sastavu jedinica XIX sjeverodalmatinske divizije NOV sve do konačnog završetka drugog svjetskog rata. Tako je Zadarski partizanski odred, nakon uspješne četrnaestomjesečne borbene aktivnosti, koja je bila puna patnji i stradanja njegovih boraca, koji su se na prostoru sjeverne Dalmacije od Ražanca do Nina, preko o. Sestrunja i Dugog otoka, Radašinovaca i Banjevaca do iznad Vodica, preko Ivoševaca i Ervenika, preko Velikog i Malog Plavna pa čak i dijela Like, preko Počitelja i Pločanskog Klanca i natrag preko Metka u Starigrad pod Velebitom, na potezu od Obrovca do Nina, žilavo i junački rvali sa stotinama njemačkih vojnika, ustaških i četničkih izdajnika, koji su ga u nekoliko navrata stezali u smrtne obruče, a iz koji se ovaj odred, našavši u sebi dovoljno snage i spretnosti, uvijek uspio, okretno, partizanski izvući. Odred je imao svojih kriza. Bilo je teških dana gladovanja i neprospavanih noći. Bilo je teških borbi u kojima su ginule desetine drugova. Bilo je dana kada je čitav odred spao na stotinjak boraca, ali vjera u konačnu pobjedu nad neprijateljem nije padala. Vjera u ispravnost puta kojim se išlo, vjera u bratstvo i jedinstvo koje se u odredu stalno potvrđivalo, vjera u Komunističku partiju i druga Tita, poticala je uvijek nove zapretane rezerve ljudskih snaga u borcima, na nove juriše i pobjede.

Tako su borci Zadarskog partizanskog odreda, razvijajući bratstvo i jedinstvo na ovom području, dokazali da su dostojni imena slobodarskog Zadra, koji se u svojoj dugogodišnjoj historiji mnogo puta uporno i krvavo borio za svoju slobodu i samostalnost od tuđinskih najezda. Borci Odreda koji je nosio ime ovoga našeg grada imali su tu čast da prvi, svojim dolaskom, navijeste Zadru konačno i definitivno pripojenje Hrvatskoj i Jugoslaviji, kojoj matici zemlji je po svim mogućim pravima i ranije pripadao.

[93] Glas Zadra, br. 176 od 30. listopada 1954. god., str. 2.

ESTABLISHMENT, DEVELOPMENT AND ENGAGEMENTS OF THE ZADAR PARTISAN BRIGADE

Summary

In the latter half of April, 1943, there was formed, by order of the General Staff of the 6th Lika Division, in the area of the Velebit Mountain range a partisan company called »Blue Adriatic«, which subsequently was to develop into a brigade of the same name. Later on, after the capitulation of Italy, this brigade, which with its general staff and main force had passed over to Ražanac in the region of Ravni Kotari, was largely separated to serve for the forming, in the middle of the Month of October, 1943, of the Zadar Partisan Brigade. Whereupon this brigade came under the command of the Staff of the 19th North–Dalmatian Division, and, a little later, under the command of the staff of the Group of North-Dalmatian Partisan brigades, under which it remained until its disbandment.

In the time of its formation the Zadar Partisan Brigade numbered about 400 fighters, and it had two battalions, to which a third was added later. The activity areas of this brigade were the then communes of Nin and Novigrad, parts of the communes of Zemunik and Smiljčić, as well as the area in the immediate neighbourhood of Zadar along the line of the one–time Yugoslav–Italian frontier. In its formations the Zadar Partisan Brigade harboured for some time also a battalion of Italians termed »Goffredo Mameli«, who had decided to fight, on a voluntary basis, side by side with Yugoslav partisans, against the common enemy. This battalion fought several successful battles, but in October of the same year it was well–night completely annihilated during a sudden onslaught by superior enemy forces near Kožino.

In the first days after its formation, the Zadar Partisan Brigade was fighting the enemy in the region of the former frontier around Zadar, and, a little later, owing to pressure exercised by larger enemy forces, it was withdrawing into the region of Nin, Ražanac and Posedarje. By force of ever stronger enemy attacks, this brigade had to abandon the region of its foundation; it withdrew over Ravni Kotari to Bukovica, and then into the Velebit Mountain range. There it created its base in the area of Starigrad, consolidated itself by degrees in the spring of 1944, whence then it carried out budden attacks on the enemy, not only in this region but on enemy forces based at Ravni Kotari. This brigade experienced a true revival in this place, after passing through severe crises due to continues attacks and fights with

terrible odds around Ravni Kotari and Bukovica. On ever more frequent occasions now this brigade crossed the Velebit Channel in the region of Maslinica, attacking the enemy fiercely.

In co-operation with neighbouring partisan brigades, notably units of the 19th Division, the Zadar Partisan Brigade defeated and captured numerous enemy garrisons in the extreme region of Northern Dalmatia, approaching again by and by the environs of Zadar and mobilizing at the same time hundreds of patriots for its ranks.

From the time of the formation of the Zadar Partisan Brigade to its disbandment, i. e. within a time span of a little over 12 months, this brigade had fought, either as a whole or parts there of, more than 50 engagements, in which it was in the main victorious. There must have been about the same number of smaller battles and skirmishes, which, however, have not been recorded or else have escaped the memory of the surviving participants. During all this time the Zadar Partisan Brigade was performing honourably its military-political rôle on the territory of its actions, and on the 31st October, 1944, it was the first to enter the city of Zadar, cleansing it definitely of the enemy. Thereby this partisan brigade, which had borne with so much dignity the name and banner of the free-loving city of Zadar, had concluded its Odyssey, entering the ranks of the 19th North-Dalmatian Division, in the framework of which its fighters continued with the successful battles for the final liberation of Yugoslav from the enemy.

In its ranks the Zadar Partisan Brigade had not only Croats and Serbs from Ravni Kotari, Zadar, Vel. Podgorje and Lika, but likewise partisans of Italian nationality. All of them fought unanimously against the invader in those most delicate regions of our conutry, which once had separated the Croats and Serbs from the Italians, while now it united them in their fight against the common enemy. Thus, through links of blood, there were being created a brotherhood and unity of the Croats and Serbs in this part of Dalmatia, and a militant comradeship between the Yugoslavs and Italians, who had become aware that peace and co-operation among the neighbouring peoples on the coasts of the Adriatic lay but in the mutual esteem of their respective independence and integrity.